

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Katedra filosofie a dějin přírodních věd

Studijní program: Biologie

Studijní obor: Biologie

Radim Kuba

Sourozenecké konstelace a jejich vliv na osobnost člověka

Family constellation and its influence on human personality

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: prof. RNDr. Stanislav Komárek, Dr.

Praha, 2012

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat doc. Mgr. Janu Havlíčkovi, Ph.D za vlídné přijetí a uvedení do problematiky a také prof. RNDr. Jaroslavu Flegrovi, CSc. za spolupráci a cenné rady nejen v oblasti terénního výzkumu. Rovněž bych rád poděkoval svému školiteli prof. RNDr. Stanislavu Komárkovi, Dr. za vedení práce, mnoho inspirativních podnětů a za podporu „kacířských“ myšlenek.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 1. 5. 2012

Podpis

Abstrakt

Práce poskytuje základní vhled do problematiky pořadí narození a pojednává o jeho vlivu na osobnost člověka. Do kontextu je rovněž zasazen význam rané ontogeneze člověka, jsou nastíněny základní příčiny vzniku odlišností mezi sourozenci a jejich možné vysvětlení z ekologicko-evolučního hlediska. Zdůrazněny jsou také faktory, které projev sourozeneckých konstelací mohou ovlivnit. Formou obecných charakteristik jedináčků, prvorozených a později narozených jedinců shrnuje práce poznatky odborníků s psychologickou praxí. Jejich závěry jsou následně konfrontovány s výsledky vybraných studií, které byly provedeny. Zaměřuje se především na rozdíly v osobnostních vlastnostech, na manželský a partnerský život jedince a na studijní schopnosti.

Klíčová slova

sourozenecké konstelace, rodinné konstelace, pořadí narození, osobnost, manželství, partnerství, studijní schopnosti

Abstract

This study focuses on birth order and it deals with its influence on human personality. It concerns early human ontogenesis, possible causes and ecological-evolutionary explanations of differences between siblings. It also emphasizes affecting factors. The thesis pursues general characteristic of only childs, firstborns and laterborns including findings of psychologists and confrontates it with results of experimental studies. The main discused spheres are personal attributes, marriage and partnership area and study abilities.

Keywords

sibling constellation, family constellation, birth order, personality, partnership, marriage, study abilities

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Co jsou sourozenecké konstelace	6
3	Historie studia pořadí narození	7
4	Význam rané ontogeneze člověka	8
4.1	Novorozenecké a kojenecké období	8
4.2	Batoletčí období	9
4.3	Předškolní věk	9
5	Různé teorie pořadí narození.....	10
6	Evolučně-ekologický původ rozdílů.....	11
6.1	Příčiny diversifikace	11
6.2	Výhody diversifikace.....	11
6.3	Projevy diversifikace v rodině.....	12
7	Specifika konstelací.....	12
7.1	Jedináček.....	12
7.2	Prvorození („firstborns“)	14
7.3	Později narození („laterborns“).....	15
8	Hlavní faktory ovlivňující projev konstelace.....	17
8.1	Vliv rodičů	17
8.2	Vliv sourozenců.....	19
8.3	Pohlaví a gender jedince	22
8.4	Genetické předpoklady	24
8.5	Vliv dalších osob	24
8.6	Problématické situace a výměny rolí	25
9	Projevy a vliv rozdílů konstelací.....	27
9.1	Osobnostní rysy.....	27
9.2	Vliv na manželství a partnerský život.....	31
9.3	Studijní schopnosti	33
10	Závěr.....	37
11	Seznam použité literatury	38

1 Úvod

Každý člověk je velmi výrazně ovlivněn rodinou, ve které vyrůstal. Nejen rodiče, ale také sourozenci a jejich přítomnost (či naopak nepřítomnost) z velké části determinují, jaký jedinec bude, jak se bude chovat a jaké budou jeho životní priority. Souhrn těchto vlivů v rodině se označuje jako „*sourozenecké konstelace*”.

Méně často se uvádí, že postoje a osobnostní rysy se značně liší podle toho, jaké pořadí narození jedinec má. To, že je člověk jedináček, prvorozený či poslední narozený, ovlivňuje zásadně jeho pohled na svět a nejedná se přitom jen o malé, zanedbatelné odchylky. Často se lze v praxi setkat s polarizací dvou sourozenců do zcela opačných extrémů. Počátek takovýchto kontrastů bývá zpravidla kladen do rané ontogeneze člověka, neboť v této senzitivní periodě dochází k vytvoření základních rysů osobnosti. V práci je význam prvních fází dětského věku zdůrazněn stručným přehledem, který poskytuje možnost uvědomit si, jaké podmínky dítě v tomto věku má, jak vnímá okolní svět a jak na něj reaguje.

Komplexnost celé problematiky sourozeneckých konstelací dotváří kapitola o nejzásadnějších faktorech a mechanismech jejich účinku, které projev sourozeneckých konstelací mohou ovlivnit. Z evolučního hlediska má teorie několik možných vysvětlení a většina z nich staví na ekologickém principu výběru vlastní ekologické niky. To bývá také většinou uváděno jako hlavní důvod diversifikace sourozenců.

Aplikace některých závěrů studií do běžného života z teorie pořadí narození učinila poměrně atraktivní téma, se kterým se zejména v posledních letech často setkáme v populárně naučných publikacích zaměřených na rodinný život a osobní rozvoj. Z tohoto důvodu, ale také vzhledem k mnoha dosud ne zcela uspokojivě zodpovězeným vědeckým otázkám v oblasti, je vhodné se zmíněnou problematikou i nadále zabývat a doplnit ji o nové informace.

Cílem této práce je poskytnutí základního vhledu do problematiky se zřetelem na informace dostupné v populárně naučné literatuře a jejich kritická konfrontace s výsledky provedených studií a názory odborníků. Zabývá se jak vlivem sourozeneckých konstelací na osobnostní vlastnosti člověka, tak na vybrané projevy v manželském a partnerském životě i na studijní schopnosti. Rovněž má za cíl představovat teoretickou přípravu na navazující diplomovou práci.

2 Co jsou sourozenecké konstelace

V mnoha kulturách se setkáváme s výraznými rozdíly v přístupu k dětem na základě pořadí narození. Pozice v rodině často některým jedincům umožnila získat určitá privilegia, tituly a pocty (Zajonc *et al.* 1979). Problematika primogenitury a s ní spojené výsady prvorozených je obecně známá, neboť tento zvyk provázel naši historii po velmi dlouhou dobu. Nejvíce oceňováni zpravidla byli prvorození muži, zatímco k dcerám či později narozeným synům se přistupovalo rezervovaně a často byli svému prvorozenému bratru vázáni poslušností (Hrdy & Judge 1993). U přírodních národů upřednostňujících muže bylo narození dcery nezřídka provázeno jejím usmrcením (Prekopová 2009, str. 57). Ve starověkém Japonsku byl nízký status později narozených sourozenců zdůrazněn označením „*studená rýže*“, což vyplývalo z možnosti stravovat se teprve až po nasycení rodičů a prvorozeného bratra (Havlíček 1999).

Uplatnění tento řád získal nejen mezi běžnými občany, ale i mezi šlechtickými rody, kde se jím předcházelo bratrovražedným konfliktům o dědictví či právo nástupnictví, neboť souboje často destabilizovaly a oslabovaly panství. Nebylo výjimkou, že pro mladší bratry byla určena služba Bohu či vojenská dráha, která je sama o sobě spojená s mnoha riziky (Boone 1986). Z darwinistického pohledu je však fratricida krajní možností, neboť při ní dochází k eliminaci velké části genetické informace útočnicka z populace (Sulloway 1997, str. 274)

Počet, věk a pohlaví sourozenců tedy hrály nesmírně důležitou roli, neboť člověku často předurčily směr celého života včetně možností vzdělání, manželství a vlastních potomků (Novák 2007, str. 20).

Nejednu zmínku o odlišnostech mezi sourozenci podává i Bible, která rivalitu, žárlivost a závist mezi nimi vystihuje v mnoha různých příbězích (Oehler 2007, str. 36). Mezi nejznámější samozřejmě patří příběh Kaina, který zabil svého mladšího bratra Ábela kvůli žárlivosti na jeho oběť Bohu (Gn 4,1–16). Kain byl za tento hřích Bohem vyhnán a potrestán tím, že mu nikdo nesměl zkřivit vlas a navíc údajně dostal znamení, aby ho všichni poznali. Z pozice druhorozeného naopak soupeřivost líčí vyprávění o Jakubovi (Gn 25–35). Ten byl druhorozeným synem Izáka a lstí vyměnil se starším bratrem Ezauem jeho prvorozenectví za pokrm. Následně navíc za pomoci matky Rebeky získal od slepého otce požehnání, neboť si na ruku dal kožešinu z ovce, takže ho Izák od staršího Ezaua nerozeznal. Ani zde se však neseťkáme s příliš tvrdým potrestáním, což Oehler (2007, str. 37) vysvětluje, jako kdyby Bůh ukazoval, že jednání obou provinilců nebylo tak závažné, ba dokonce pochopitelné. Izák podvedenému Ezauovi sdělil, že požehnání bylo uděleno a tak to i zůstane. Ezau na svého bratra zanevřel a před jeho hněvem Jakuba uchránilo jen to, že ho Rebeka odeslala daleko od domova, aby se zachránil.

Sensu stricto může být jako sourozenecká konstelace označováno pouze pořadí narození potomků, *sensu lato* se jedná o termín zahrnující i vliv rodičů, prarodičů a dynamiku v rodině obecně. Podobně jako už to v psychologicko-behaviorálních oblastech bývá, i v této se lze setkat s velkým množstvím interagujících faktorů, které člověka ovlivňují. Proto je nutné při studiu brát v potaz celkový kontext rodiny a nikoli pouze samotný vliv bratrů či sester. V této bakalářské práci bude používáno termínu sourozenecké konstelace i pořadí narození zpravidla v širším slova smyslu.

Sulloway (1997, str. 22) rozlišuje biologické a funkční pořadí narození. Podle něj se sice ve většině případů překrývají, ale vlivem úmrtí sourozence či adopce může dojít k posunu funkčního pořadí. Příkladem může být i vyšší věkový rozestup mezi sourozenci, neboť došel k závěru, že pokud je rozdíl mezi prvorozeným a dalším dítětem v rodině šest a více let, zachovává si prvorozený osobnost jedináčka. Podobně i Leman (2008, str. 29) zastává názor, že již rozdíl pěti let lze považovat za určitou hranici, po které vzniká nový cyklus sourozenců.

Již mnohokrát byla vědecky zdokumentována rozdílnost sourozenců, kteří spolu vyrůstali (např. Plomin & Daniels 2011) a někteří autoři dokonce tvrdí, že tito sourozenci bývají často ve svých osobnostních charakteristikách při nejmenším tak rozdílní, jako kdybychom z celé populace náhodně vybrali dva různé jedince a porovnali je (Sulloway 1997, str. 352). Tato horizontální podobnost (tj., že prvorození se zdají být v mnoha rysech podobnější jiným prvorozeným než svým vlastním mladším sourozencům) je i z pohledu genetiky velmi zajímavý úkaz, neboť by se dalo spíše očekávat, že lidé, kteří sdílí v průměru asi polovinu svých genů, pochází ze stejné rodiny, jsou vychováváni stejnými rodiči a navíc vyrůstají na stejném místě, budou mít podobné postoje a osobnostní rysy.

Příčinou tohoto jevu podle odborníků může být na jedné straně sdílení v průměru „jen“ poloviny genetické informace a na straně druhé to, že sourozenci ve skutečnosti vyrůstají ve velmi odlišném prostředí, kde většina vlivů sdílena není (Sulloway 1997, str. 352). Každý jedinec své okolí vnímá velmi specificky a rovněž může na stejný podnět reagovat velmi variabilně.

3 Historie studia pořadí narození

Jak již bylo nastíněno, v historii bylo k sourozencům často přistupováno velmi odlišně a specifických projevů si u nich povšimlo hned několik významných osobností. Jedním z prvních, kteří se zabývali osobnostními rysy rodinných příslušníků, byl Charles Darwin. Za zakladatele teorie sourozeneckých konstelací však bývá považován především rakouský lékař a psycholog Alfred Adler (1870–1937), pro něhož se pořadí narození stalo jedním z pilířů jeho učení. Podle Adlera (1994, str. 11) zastává každé dítě v rodině unikátní pozici poskytující rozmanité zkušenosti a zcela originální perspektivu vidění světa, což přispívá nezanedbatelnou měrou k formování osobnosti. Je důležité zmínit, že podobně jako většina současných odborníků Adler hovořil především o silných tendencích či pravděpodobnostech než o absolutních jistotách.

Seriózní výzkumy problematiky rodinných konstelací probíhají již od počátku minulého století a zejména v druhé polovině 20. století bylo vydáno mnoho odborných publikací zaměřených na toto téma. Jako přelomová bývá označovaná zejména publikace Waltera Toman (2005), původně vydaná již v roce 1965, ve které je podrobně analyzován vliv rodinných konstelací na osobnost člověka a zejména jejich vliv na partnerský život. Toman také zdůrazňoval velkou roli pohlaví.

Významným mezníkem bylo také vydání publikace „*Born to rebel: Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*“, jejíž autorem je americký profesor Frank J. Sulloway (1997), který se teorií pořadí narození zabýval více jak dvacet let, shromáždil velké množství cenných dat a ve své knize uvádí výsledky analýz nejen současných, ale i mnoha historických událostí a osobností.

Objevilo se i mnoho populárně naučných prací, které o výsledcích výzkumů pojednávají a snaží se o jejich aplikaci do praktického života. Mezi nejznámější autory zabývající se touto problematikou patří americký psycholog Kevin Leman, který čerpá zejména ze své mnohaleté psychologické praxe a zaměřuje se především právě na aplikaci do reálného života. Leman (2008, str. 57 a str. 78) a mnoho dalších psychologů si je vědomo přímých souvislostí sourozeneckých konstelací s mnoha problémy, kvůli kterým lidé nejčastěji vyhledávají odbornou terapeutickou pomoc. Jedná se nejen o oblasti partnerských a rodinných vztahů, ale i o možnosti osobního rozvoje, komunikaci s jinými lidmi a vyšší toleranci, jejíž potřeba v moderní multikulturní společnosti stoupá.

4 Význam rané ontogeneze člověka

Alfred Adler (1994, str. 149) se domníval, že v prvních čtyřech až pěti letech života dochází k položení základů lidské individuality a pokud v této době dojde k vývojovým problémům, může to mít trvalé, neměnné následky. Moderní psychologie nezaujímá jednoznačné stanovisko k oné neměnnosti. Bylo provedeno velké množství studií, které tento obecně přijímaný názor nepotvrzují, avšak ani nevyvrací (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 274).

Je však jisté, že toto období lidského života patří k nejdůležitějším a dochází během něho k mnoha kruciólním momentům, které život výrazně ovlivní a dále směřují. Jedinec si vytváří styl života a představu, jak on sám zapadá do okolního světa (Leman 2008, str. 166). V tomto období dochází k vytvoření základních odlišností mezi sourozenci, což je způsobeno hned několika faktory. Dětská psychika má hodně daleko ke zralému a racionálnímu přístupu starších osob a okolí je často vnímáno pomocí emocí (Prekopová 2009, str. 83). Mnoho situací, které běžný rodinný život skýtá, nedokáže dítě pochopit a může ho hluboce citově zasáhnout. Příkladem může být například narození dalšího sourozence, o čemž bude psáno detailněji později. To je důvod, proč je raná ontogeneze období, od kterého se odvozuje původ projevů sourozeneckých konstelací.

4.1 Novorozenecké a kojenecké období

Osobnostní rozdíly v rozpoložení a aktivitě jsou rozeznatelné již u novorozenců. Tyto vlastnosti se souhrnně označují jako temperament a zdá se, že mnoho jeho aspektů je alespoň částečně dědičných. V kojeneckém období (do jednoho roku věku) dochází k nárůstu sociálních vztahů, přičemž za nejdůležitější bývá zpravidla považován vztah s matkou. Je však důležité si uvědomit, že tato velká míra fixace na ni je typická hlavně pro náš civilizační okruh, neboť u jiných národů (např. africké kmeny) se můžeme setkat s tím, že rodiny mají větší množství příslušníků a malé dítě je tak začleňováno rovnou do skupiny (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 66).

U kojenců se často setkáme s adaptačními těžkostmi spojenými s narozením nového sourozence a projevy tohoto otřesu mohou mít velmi různorodou podobu (např. Prekopová 2009, str. 74). Nezřídka se jedná o úplné „zamrznutí“ dítěte či naopak zvýšenou agresivitu, přičemž podobné ambivalentní projevy byly pozorovány i u dětí, které byly týrané či zneužívané. Zjištěno také bylo, že dítě, které má větší

množství sociálního kontaktu a vztahů údajně méně výrazně reaguje na narození nového sourozence (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 65).

4.2 Batolecí období

Děti v batolecím období (od jednoho do tří let věku) začínají navazovat další vztahy, a to zejména k vrstevníkům, a objevují se i tendence utěšovat druhé dítě (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 82).

Žárlivost vyvolaná příchodem mladšího sourozence je v tomto věku již téměř pravidlem a také její projevy bývají intenzivnější než v období kojeneckém, což může být ovlivněno vznikem vědomí vlastního „já“ a tzv. „*krizí vzdoru*“ (Piaget & Inhelderová 2010, str. 104). Vzhledem k prudkému psychickému vývoji dítěte si dítě začíná více uvědomovat, jak moc se rodiče věnují mladšímu sourozenci, zatímco dříve byla veškerá pozornost upřená pouze na něj. K vyostřeným okamžikům patří zejména kojení, avšak často dítě nelibě reaguje i na mazlení a úzký kontakt, kterého se mladšímu sourozenci zpravidla dostává více. Toto psychické strádání, které starší dítě zažívá, se souhrnně označuje termínem „*sesazení z trůnu*“ (Adler 1994, str. 86). Racionální vysvětlování rodičů většinou nepomáhá a dítě se může dostat i do vývojové regrese (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 82). Mnoho autorů vyzdvihuje důležitost opakovaného ubezpečování starších dětí, že je rodiče stále milují, a apelují na zdůrazňování výhod staršího dítěte (např. Leman 2008). Stejně tak mohou být nepříznivé projevy žárlivosti zmírněny i zapojováním dítěte do péče o sourozence. I přesto je vnímání a chápání batolete stále ještě soustředěno především na přítomnost a blízkou budoucnost a rozumově je dítě na příchod sourozence připraveno až kolem třetího či čtvrtého roku věku (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 82).

Odborníci dnes zastávají názor, že ačkoliv si převážná většina lidí z období do tří let věku nezachovává žádné vědomé vzpomínky, nedochází k jejich zapomenutí, nelze si je však vybavit na vědomé úrovni. Důvodem je, že zkušenosti jsou zpočátku ukládány neverbálně, zejména jako dojmy či zážitky (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 124).

4.3 Předškolní věk

V předškolním období (od tří do šesti let věku) pokračuje proliferace sociálních vztahů, při které se kromě rodičů a blízkých příbuzných stále silněji uplatňují i další děti (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 95). To je úzce provázáno se soupeřením a spoluprací – Langmeier a Krejčířová zmiňují poznatek, že interakce s ostatními dětmi v tomto období může mít velké motivační důsledky. Zvyšuje se také porozumění a děti jsou schopné efektivněji utěšovat druhé.

Nesmírně důležitou roli v tomto období zastává hra, která bývá často spojená s fantaziemi a představami. Při sdílení této aktivity se objevují první pevná přátelství, ačkoliv většinou jsou spíše krátkodobá. Charakter vztahu mezi dětmi v tomto věku se tímto velmi mění a mladší sourozenec se v očích staršího po dosažení schopnosti připojit se do této podoby her stává mnohem příjemnějším společníkem a spoluhráčem (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 103).

Rozvíjí se také morální zásady a pravděpodobně v tomto období se poprvé začíná uplatňovat morálka autonomní. Dítě přejímá hodnoty rodičů, ztotožňuje se s nimi a chová se v souladu s jejich vůlí

více ze svého vnitřního přesvědčení. (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 136; Piaget & Inhelderová 2010, str. 111). Přejímání rodičovských hodnot a postojů je velmi důležitým aspektem problematiky sourozeneckých konstelací a často právě v tomto nacházíme výrazné odlišnosti mezi sourozenci. To potvrzuje velký význam rané ontogeneze nejen pro teorii pořadí narození.

5 Různé teorie pořadí narození

K problematice pořadí narození neexistuje unifikovaný přístup. Jednotliví autoři často kladou důraz do různých oblastí a podle toho se samozřejmě odvíjí i jejich přístup k vysvětlování a významu problematiky.

Ve většině odborné literatury se zpravidla setkáme s přístupem, ve kterém se rozlišují dva základní typy – prvorození („*firstborns*”) a později narození („*laterborns*”). Sulloway ve své knize „*Born to rebel*” (1997) uvádí, že i on sám velmi dlouho neshledával podstatný rozdíl mezi jedináčky a prvorozenými, neboť si podle něj jsou v mnoha ohledech velmi podobní a jedináčci podle něj většinou představují pouze posílené rysy prvorozených. Později však došel k názoru, že některé odchylky jsou markantnější, než se zdálo, a proto pro ně někdy vytváří samostatnou skupinu (Sulloway 1997, str. 23). Lze se také setkat s rozlišováním skupin posledních narozených („*lastborns*”) a prostředních dětí („*middleborns*“). Tento systém až na malé odchylky používá i Leman (2008).

Walter Toman (2005) bere v úvahu (jak již bylo stručně zmíněno na začátku práce), nejen pořadí narození, ale také pohlaví, a to jak jedince, tak jeho sourozenců. Nenahlíží na problematiku pouze obecně, ale charakterizuje každou kombinaci zvlášť v kontextu zmíněných faktorů. Klade důraz na prožitě zkušenosti a návyky, které jedinec má, a aplikuje je v osobním životě podle pravidel komplementarity a tzv. *duplikačního teoremu*. Tato problematika bude více popsána v kapitole týkající se vlivu rodinných konstelací na manželský a partnerský život.

Velmi zajímavý přístup mají k problematice například Cliff Isaacson a Kris Radish (2006). V jejich publikaci se setkáme se striktním odlišováním pěti typů osobností. Kromě jedináčků a prvorozených jde o druhorozené, třetí narozené a čtvrté narozené, přičemž každý člověk je plně vyhraněn a patří pouze k jednomu z těchto typů, který je neměnný. Tím se přístup velmi odlišuje od výše zmíněných, neboť jak Sulloway tak Leman zdůrazňují proměnlivost faktorů okolního prostředí, na základě čehož může dojít k projevům rysů i jiných typů. Dalším z odlišností je poměrně pevné pořadí v rodině – „Jednáčci”, „První”, „Druzí”, „Třetí” a „Čtvrtí” jdou podle autorů postupně za sebou a po čtvrtém narozeném opět přichází typ „Jednáček”, což je indukováno povahovými vlastnostmi čtvrtého. Společným prvkem naopak je, že typy osobností se nemusí překrývat se skutečným pořadím narození v rodině. Vzhledem k převažujícím rozporům nejen s jinými teoriemi pořadí narození, ale i obecnými psychologickými principy, nelze této kontroverzní teorii přikládat příliš velký význam a pravdivostní hodnotu. Zmíněna je zde pouze jako příklad spíše nevědeckého přístupu a podávání zavádějících informací v problematice.

6 Evolučně-ekologický původ rozdílů

6.1 Příčiny diversifikace

Příčina vzniku odlišností mezi sourozenci se často vysvětluje pomocí základních principů Darwinových evolučních teorií (Prekopová 2009, str. 53). Někteří autoři jako jeden z možných vlivů zmiňují disruptivní selekci (např. Sulloway 1997, str. 229), na základě které jsou z populace (na rozdíl od stabilizačního typu selekce) eliminováni jedinci s průměrnými rysy a naopak se v populaci zachovávají jedinci, kteří vykazují krajní hodnoty.

Nejčastěji se hovoří o variaci ekologické niky, která se v tomto případě aplikuje na rodinné prostředí a nazývá se proto „rodinná“ (Sulloway 1997, str. 95; Novák 2007, str. 43). Soužití ve stejném teritoriu nutí sourozence ke kompetici o rodinné zdroje, mezi které patří například láska a sympatie rodičů, což následně způsobuje rivalitu. To je důvodem, proč se někdy vytvoří dramatické rozdíly – každý sourozenec si hledá jinou roli uvnitř rodinného systému, která mu zajistí přízeň rodičů a tedy i přístup k jejich zdrojům. (Sulloway 1997, str. 21 a str. 54). Každé z dětí si hledá vlastní prostor, hájí si ho, snaží se ho udržet (Prekopová 2009, str. 53) a čím déle pospolu žijí, tím více se diferencují (Sulloway 1997, str. 83).

Jako zdroje rodičů sice v extrémním případě můžeme označit hmotné aspekty ve smyslu financí či majetku, ale jedná se zejména o psychickou podporu, která pro člověka (a jeho vývoj) zřejmě hraje nezastupitelnou roli. O základních potřebách jako jsou „snaha uplatnit se“, „touha po moci“ se v tomto smyslu zmiňuje Adler (1994, str. 138). Stejně tak se s tímto názorem setkáme u Lemana, který připomíná teorii v psychologii, podle níž se lidé chovají podle tří základních motivací. Jedná se o snahy získat odměnu a uznání, vyhnout se bolesti a nebezpečí a vyrovnávat se s různými vlivy (Leman 2008, str. 91).

6.2 Výhody diversifikace

Jedna z hlavních výhod (kvůli které ostatně diversifikace probíhá i u jiných druhů organismů) je, že dochází ke snížení kompetice o nedostatkové zdroje (Sulloway 1997, str. xv). Díky rozrůznění sourozenců se podle Sullowaye také zvyšují investice rodičů a zároveň se snižuje závislost na jejich podpoře.

Tento autor se také domnívá, že největší výhodou diversifikace poskytuje s největší pravděpodobností později narozeným. Rodiče obvykle nejsilněji investují do prvorozeného a věnují se mu. Kvůli nižšímu věku budou druhorození prakticky vždy zaostávat ve schopnostech, na které je zaměřen prvorozený (Sulloway 1997, str. 106). Tento trend je o to více markantní v dětském věku, kdy vzhledem k prudkému rozvoji organismu po fyzické i psychické stránce znamená každý rok enormní rozdíl v predispozicích a schopnostech dětí; diversifikace zároveň také znamená snížení možnosti srovnávání sourozenců ze strany rodičů (Sulloway 1997, str. 98).

6.3 Projevy diversifikace v rodině

Prvorození si většinou podle pořadí narození vybírají strategii jako první a tím určují, jaký směr si zvolí další sourozenci. Pro prvorozené je typické, že se zaměří na nejuvýhodnější rodinnou niku, která jim zajistí přístup ke zdrojům a navíc vyžaduje relativně malé náklady (Sulloway 1997, str. 107). Obecně se jako nejsnadnější označuje nika, která bývá spojena s adoptováním rodičovské perspektivy, jejich postoji, školními úspěchy a zodpovědností (Sulloway 1997, str. 195 a str. 353). Proč je toto nejuvýhodnější nika bude lépe pochopitelné ze specifických podmínek prvorozených, které budou rozvedeny ve zvláštní kapitole.

Výrazné odlišnosti nalezneme mezi sourozenci zvláště tehdy, pokud mají stejné pohlaví, což bylo prokázáno i ve studii Frances Schachterové (1982), která studovala rodiny se dvěma a třemi dětmi. Od mnoha jiných výzkumů se tento lišil především tím, že se zaměřila na studium uvnitř rodin a porovnávala přímo sourozence mezi sebou. Největší rozdíly vytvářeli první dva sourozenci a rozdíly byly signifikantně menší pro nesousedící sourozence (tj. pro první a třetí narozené). Mezi další zajímavé závěry této studie patří i zjištění, že pokud se dítě silně identifikuje s jedním z rodičů, sourozenec se často ztotožňuje se druhým. Rozdíly mezi sourozenci Schachterová obecně označuje termínem „*deidentifikace*“ a interpretuje ho (podobně jako mnozí další autoři) jako obranu proti sourozenecké rivalitě a snaze vyhnout se negativním emocím z „*Kainova komplexu*“.

Někdy může nastat situace, kdy rodiče přímo velmi silně vyžadují, aby se s nimi dítě ztotožnilo a převzalo jejich postoje. Potomek se pak cítí příliš utlačován, má obtíže s nalezením vlastní ekologické (rodinné) niky, cítí se být manipulován a nezdědka vyjadřuje naopak odpor k hodnotám rodičů (Leman 2008, str. 56).

7 Specifika konstelací

Každá sourozenecká konstelace je typická určitými specifiky, které určují směr vnímání a chování dítěte. V následující části práce budou popsána ta nejdůležitější pro jednotlivé možnosti. Ke každé z nich se též váže mnoho tvrzení o určitých typických vlastnostech, které je charakterizují. K tomu je však nutné přistupovat důsledně kriticky a s odstupem, neboť se jedná pouze o určité tendence a pravděpodobnosti a i když některé z nich platí ve většině případů, rozhodně je nelze generalizovat. Stejně tak se vyskytuje velké množství faktorů, které je ovlivňují, a proto se ani ty nejzákladnější projevit u jedince vůbec nemusí. Bylo provedeno velké množství analýz, které poskytly různé výsledky. U konstelací v této kapitole budou „typické“ vlastnosti a jejich pravděpodobné příčiny uvedeny především z pohledu psychologické praxe a vypovídající hodnota bude z důvodu přehlednosti detailněji rozebrána až v samostatné kapitole o projevech sourozeneckých konstelací, neboť pro hodnocení věrohodnosti je důležité pochopit složitější mechanismy a především vliv různých faktorů, které projev výrazně ovlivňují.

7.1 Jedináček

Interakce s rodiči je jedním z nejdůležitějších faktorů při vzniku odlišností na základě pořadí narození a v souvislosti s ní se často diskutuje o věku, neboť staří rodiče k výchově údajně přistupují

jinak než mladší. Starší rodiče bývají většinou již finančně i pracovně zajištěni a též jejich osobní život bývá uspořádán stabilněji, než je tomu v případě mladých rodičů, kteří často ještě nemají o budoucím životě jasné představy (Leman 2008, str. 62 a str. 63). Podobný názor mají i Langmeier a Krejčířová (2006, str. 182) a dodávají, že nejistota rodičů se může projevit nedůsledností v některých oblastech výchovy a může být ještě navíc zvýšena zásahy prarodičů.

Podle Lemana (2008, str. 49) může být vztah mladých rodičů vychovávajících první dítě výrazně ambivalentní. Na jedné straně mohou být až příliš nároční a přísní, ale jindy mohou být přehnaně opatrní, nejistí a nedůslední. Objevují se i další názory, že s každým dalším dítětem se disciplína a režim v rodině uvolňuje (Hilton 1967). Některé studie ukazují, že prvorození jsou schopni se rychleji naučit chodit, mluvit a číst oproti později narozeným dětem (Price 1969), což bývá vysvětlováno právě velkou pozorností a péčí ze strany rodičů, kteří své první dítě velmi podporují a povzbuzují (Leman 2008, str. 49) – přes prokázané signifikantní rozdíly v této oblasti se však většinou nejedná o zásadní časové posuny, které by v tomto případě měly výrazný vliv na budoucnost.

Veškerá pozornost a pečovatelská energie otce i matky je v případě jediného dítěte v rodině upřena pouze na něj, což podle některých autorů může vést k rozmazlování dítěte (Leman 2008, str. 34). To je podle Nováka (2007, str. 37) však jen jeden z možných přístupů k jedináčkům. Tento „tradiční“ způsob podle něj poukazuje právě na rozmazlenost, sebestřednost, sobeckost a nižší společenskost a dodává, že tyto teze o absolutních a jistých vlastnostech byly psychologickými výzkumy shledány pouze jako předsudky, ačkoliv se samozřejmě vyskytnout mohou. Druhým přístupem je podle Nováka „modernější přístup“, který bere v úvahu nedostatky v socializačních oblastech, ale zároveň zdůrazňuje přednosti vyšších investic rodičů a možnost vyššího intelektuálního rozvoje.

Vzhledem k tomu, že rodiče zpravidla v případě prvního dítěte nemívají zkušenosti s výchovou dětí, má rodičovský kontakt mnohem více rysů jednání s dospělými, než je tomu v případě dalších narozených dětí (Leman 2008, str. 19). Proti tomu však lze namítnout, že někteří rodiče mají mladší sourozence, jimž v případě potřeby poskytovali jakési „náhradní rodiče“ a podíleli se na jejich výchově (Prekopová 2009, str. 67). Rovněž je možné se do kontaktu s dětmi dostat u příbuzných či přátel. V těchto případech se však zpravidla jedná jen o krátké interakce, které se výrazně odlišují od pravidelné péče o potomky.

Samostatnou kapitolou je již zmíněný vztah jedináčků s vrstevníky. Vzhledem ke značné pozornosti ze strany dospělých se obvykle uvádí, že vytváření vztahů s jedinci stejného věku je pro ně obtížnější než pro jiné děti a mnohem lépe proto vycházejí buď s dětmi staršími či naopak mladšími. Fakt, že prvorození jsou více orientovaní na dospělé, zatímco později narození na své vrstevníky, byl prokázán i statisticky (McArthur 1956).

Lemanova charakteristika jedináčka zahrnuje vlastnosti zejména jako perfekcionismus, spolehlivost, opatrnost, tvrdohlavost, pesimismus a konzervatismus (Leman 2008, str. 81). Jedináčci mají údajně také tendenci být nároční a kritičtí a to nejen k sobě, ale i vůči ostatním lidem, podobně je tomu i u netrpělivosti a rovněž údajně vykazují menší míru tolerance, a to zvláště k těm, kteří neodpovídají jejich normám (Leman 2008, str. 61 a str. 64). Mezi kladné rysy tohoto pořadí narození podle něj patří

především výrazná citlivost jedináčků, vysoká míra soustředěnosti, tvůrčí myšlení a též velmi dobré organizační a řídicí schopnosti.

S perfekcionismem, který se rozvíjí v důsledku silného tlaku rodičů a dospělého světa, souvisí syndrom, který Leman (2008, str. 62 a str. 69) souhrnně označuje jako „*zklamáný perfekcionista*“. Přehnaná náročnost, kterou na ně kladou například rodiče, může podle něj způsobit nedostatek sebejistoty dítěte. Ta nemusí být zjevná, neboť dítě často vystupuje sebejistě, pohotově, vyspěle a vyrovnaně, ale uvnitř pociťuje méněcennost (Leman 2008, str. 62). Tento stav jedináčků se může projevat depresi a problémy s časovou koordinací, neboť typickými znaky je neustálý spěch, prokrastinace, přecitlivělost a stres (Leman 2008, str. 76).

7.2 Prvorození („*firstborns*“)

Prvorození mají mnoho společného s jedináčkou a podobnosti najdeme už proto, že každý prvorozený byl samozřejmě nejdříve jedináček. Vykazují proto část stejných vlastností a ačkoliv jsou rozdíly mezi nimi poměrně malé, lze je na větším vzorku osob demonstrovat (Sulloway 1997, str. 23).

Zásadní změnu v životě prvorozeného způsobí narození druhého sourozence. Matka od této chvíle pečuje nejen o jedno, ale při nejmenším o dvě děti a tuto ztrátu pozornosti mohou prvorození prožívat velmi intenzivně, zvláště pokud je mezi nimi malý věkový odstup. Zoufalství, agrese či nepřátelství vůči novému členu rodiny patří k typickým projevům psychického strádání a prvorození se často snaží získat zpět ztracenou publicitu (Oehler 2007, str. 33; Leman 2008, str. 167). Toto „*sesazení z trůnu*“ způsobí, že první děti jsou nadále obezřetnější a snaží se neztratit i další výhody, více vnímají vývoj sourozence a jsou citlivější na to, aby přednost nedostával někdo druhý. Adler (1994, str. 154) tento stav přirovnával k běhu o závod.

Narušení psychické rovnováhy dítěte se může následně projevit zamrznutím dítěte či dokonce jeho zpětným vývojem – regresí (Novák 2007, str. 57). Popsáno bylo mnoho případů, kdy došlo například ke změnám ve vyprazdňovacích návycích dětí, které ačkoliv ho předtím měli již pod kontrolou, náhle tuto dovednost ztrácí, a podobně tomu může být i se základy řeči (Prekopová 2009, str. 81).

Podle Adlera (1994, str. 40) děti vnímají mocenské poměry spojené s příchodem sourozence a prvorozený se proto více orientuje na moc, řád a prosazuje je. To podle Adlera i Prekopové (2009, str. 75) kontrastuje s druhorozenými, kteří naopak zmíněné principy neustále vyzývají a zpochybňují. Důraz na autoritu a rituály je pokládán za typické vlastnosti prvorozených, s čímž souvisí i fakt, že bývají označováni jako nositelé rodinných norem. Nejstarší dítě se zpravidla identifikuje se svými rodiči, což bylo prokázáno několika studiemi (např. Palmer 1966 či Price 1969).

Oproti svým mladším sourozencům jsou prvorození údajně více asertivní, sociálně dominantní, ambiciózní, více žárlí na své postavení a obecně jsou více orientovaní na ocenění (Sulloway 1997, str. xiv), na druhé straně vykazují prvorození muži menší míru životní pohody ve srovnání s později narozenými jedinci, přičemž u žen tento jev prokázán nebyl (Fullerton *et al.* 1989). Vysoké hodnoty vykazují podle Adlera (1994) i mnoha dalších autorů i v konzervativnosti.

Starší sourozenci se velmi často významně podílí na péči o mladšího sourozence, hlídají ho a dávají na něj pozor. To má za následek větší svědomitost a spolehlivost, neboť se rychleji dostávají do světa dospělých (Novák 2007, str. 65). Leman (2008, str. 52) v literatuře hovoří až o „*syndromu prvorozeného*“, kdy prvorozený v očích dospělých zákonitě musí vše umět lépe a další sourozenci jsou dosud buď příliš malí anebo nespolehliví. Tento sociální tlak však může vyvolávat stres a mít negativní následky na psychiku prvorozeného.

Podobně jako pro jedináčky je i pro prvorozené typická vyšší míra perfekcionismu. Často se jedná o systematické, kritické, studijní typy s vážnější povahou (Leman 2008, str. 45 až 49). Bývají zaměřeni na cíl, trpěliví a snaží se více prosadit, což jsou atributy, které jim poskytují výhody v mnoha různých oborech a především během procesu vzdělávání. Na základě těchto tezí by bylo možné dobře vysvětlit příčinu teorií o predikovaných vyšších studijních schopnostech prvorozených, kteří následkem toho mohou dosáhnout i vyššího akademického úspěchu než lidé později narození.

7.3 Později narození („*laterborns*“)

Jako později narození se označují všichni další sourozenci prvorozených. Tyto děti mohou vytvářet dvě základní podskupiny – jedná se o střední děti („*middleborns*“), po nichž přichází alespoň jeden další mladší sourozenec, a poslední narozené, rodinné benjamínky, kteří se nachází na konci sourozenecké linie. Jak již bylo analogicky řečeno dříve o jedináčcích a prvorozených, kteří bývají ve studiích občas souhrnně označováni jako „*prvorození*“, mohou střední a poslední děti tvořit skupinu „*později narozených*“. Je to proto, že ačkoliv se mezi středními a posledními dětmi vyskytují prokazatelné rozdíly, lze je v určitých případech vzhledem k obecnému rozdílu prvorozených a druhorozených zanedbat. S tímto názorem souhlasí například Leman (2008) a také Sulloway (1997, str. 303), který ovšem našel rozdíly především ve flexibilitě, náchylnostem k agresi a schopnosti dělat kompromisy.

Později narozený člověk nikdy nezaujímal tak privilegovanou pozici jako prvorozený, kterému se rodiče do narození dalšího sourozence plně věnovali a jenž byl středem jejich pozornosti. To s sebou sice přináší výhody, například u něj nedojde k sesazení z trůnu v pravém slova smyslu (ten samozřejmě na případné další mladší sourozence reaguje, ale projevy nejsou tak výrazné jako u prvorozených) a také má před sebou „*průkopníka*“, který mu může často životní situace ulehčit, ale na druhé straně se objevuje sourozenecká rivalita a snaha vyrovnat se staršímu (Adler 1994, str. 154).

Velká část provedených výzkumů dochází obecnějším výsledkům, že druhorození představují do jisté míry protějšky prvorozených, ačkoliv mohou být jejich rysy velmi variabilní, zejména co se týká extroverze, tolerance a soupeřivosti (Leman 2008, str. 88). Později narození mají však obecně větší tendenci být otevření výzvám a zaměřují se na nové zkušenosti (Sulloway 1997, str. 171). To souvisí se zvažováním *statu quo*, na základě čehož může dojít ke vzbouření jedince (Sulloway 1997, str.xiv).

7.3.1 Střední děti („middleborns“)

Podle mnoha odborníků mají střední děti pravděpodobně nejtěžší výchozí pozici. Vždy mají alespoň jednoho sourozence nad sebou i pod sebou. Podle „rozvětovacího efektu“ je dítě vždy nejsilněji ovlivňováno tím nad sebou, tzn. druhorozené prvorozeným, třetí narozený druhorozeným atd. (Leman 2008, str. 87). Střední děti se narodily v pozici, kdy se jim nedostávalo zvláštních výhod jako prvorozeným či posledním narozením, kteří bývali ze strany rodičů zpravidla nejvíce privilegováni, což si Sulloway (1997) z evolučního hlediska interpretuje zejména tak, že docházelo k preferování těch, kteří by měli být nejvíce odolní chorobám a méně ohrožení případnou smrtí. Prvorození, kteří jsou zároveň nejstarší, měli v historii nejvyšší pravděpodobnost na přežití a vlastní reprodukci. Poslední narození na druhé straně nezískávali rodičovské investice nižší kvůli dělení s dalšími mladšími sourozenci, což tedy nejtěžší pozici přinášelo středním dětem (Sulloway 1997, str. 305). Ve studii Salmonové (2003) bylo zjištěno, že právě střední děti vyjadřují nejvyšší míru pozitiv ve vztahu k přátelům a naopak nejméně vzhledem ke své rodině, což ukazuje na určitou reciprocitu ze strany prostředních dětí. Mezi další závěry zmíněného výzkumu patří i to, že v porovnání s prvorozenými či posledními narozenými nejméně inklinují pomoci rodině v případě nouze.

Prostřední děti tedy jednoznačně ohrožují ti mladší a zároveň jim „utíkají“ starší (Novák 2007, str. 65), což v jejich psychice vytváří pocity sevřenosti či manipulace (Leman 2008, str. 89). Cítí se odstrčení, přebyteční. To je podle některých autorů hlavní příčinou, proč mají prostřední děti ze všech konstelací nejvíce vztahů s vrstevníky a přáteli (Leman 2008, str. 91 a str. 94). Prostřední dítě má největší potíže se získáním moci, neboť starší sourozenec bývá fyzicky zdatnější a naopak při konfliktech s mladším sourozencem se často rodiče postaví na stranu mladšího, neboť ten bývá „malý, slabý“ a je mu tedy poskytována větší míra ochrany (Sulloway 1997, str. 303 či Novák 2007, str. 45). To na druhé straně vede k rozvoji diplomatických schopností a představuje neocenitelný sociální výcvik (Leman 2008, str. 197), který se může projevit i sklony k manipulování s ostatními (Novák 2007, str. 46).

7.3.2 Nejmladší děti („benjamínci“, „lastborns“)

Specifikem nejmladšího dítěte v rodině je to, že se za ním nenachází žádný další sourozenec a mohou se tedy orientovat pouze na vyrovnání se starším sourozencům a získání co největší pozornosti či dalších zdrojů od rodičů (Adler 1994, str. 154).

Na jedné straně mají horší výchozí pozici, neboť jejich nové dovednosti a úspěchy nejsou ze strany rodičů tak intenzivně oceňovány a prožívány, jako tomu bylo v případě prvního dítěte (Leman 2008, str. 102). Na druhé straně mají pozici ulehčenou vlivem nedůsledného vyžadování pravidel, volnějšího režimu a zpravidla vyšší mírou sympatií ze strany rodičů, prarodičů a často i starších sourozenců, kteří se na výchově mohou výrazně podílet a poskytovat vzhledem k odstupu výchovné rady a poučení (Leman 2008, str. 130). Členové rodiny v nejmladším dítěti často vidí spíše „hračku“ a s tím spojené rozmazlování může mít negativní důsledky na další život jedince (Novák 2009, str. 45 a str. 66).

Snaha poutat na sebe pozornost, převážná bezstarostnost a extroverze má za následek, že bývají ve společnosti zpravidla pozitivně přijímáni (Leman 2008, str. 100). K negativním stránkám se podle

Lemana řadí především impulsivnost, temperamentnost, netrpělivost a také již zmíněná rozmazlenost projevující se egocentrismem.

V případech, kdy je v rodině menší množství sourozenců, je diversifikace o to více markantní, přičemž nejvýrazněji se snaží dítě vždy odlišit od těch nejbližších. To může znamenat vznik jakýchsi „přeskakujících“ párů, které jsou si v některých rysech mnohem více podobní než sousedící páry (Sulloyway 1997, str. 305; Schachter 1982). Sulloyway uvádí, že poslední narození například vykazují podobně jako prvorození větší sklony k tvrdohlavosti.

8 Hlavní faktory ovlivňující projev konstelace

Projevy sourozeneckých konstelací bývají často ovlivněny působením velkého množství faktorů. Mezi nejdůležitější samozřejmě patří rodiče, sourozenci a pořadí narození, ale velkou roli hraje i pohlaví, věkový rozestup a mnoho dalších. Interakce pořadí narození, temperamentu a jiných okolností vytváří osobnostní charakteristiku a tyto síly mohou zcela změnit projev, který by byl podle pozice v rodině očekávaný (Leman 2008, str. 43).

Podle Sulloywaye (1997, str. 196) existují tři hlavní faktory, kterými jsou pořadí narození, konflikt s rodiči a počet sourozenců, a pak pět vedlejších jako je gender, věkový rozestup, ztráta rodiče, sociální třída a temperament. Tento model založený na osmi proměnných a modelu rodinné dynamiky je podle něj 9,8x silnější než pořadí narození samo o sobě (Sulloyway 1997, str. 226). Dodává, že kromě toho samozřejmě existují další rozdíly mezi rodinami, zejména takové, které jsou spojeny se socioekonomickým statutem, rasou a národností (Sulloyway 1997, str. 353), a že na celou problematiku je důležité se dívat jako na celek vytvořený úzkou rolí osobních dispozic, rodinné dynamiky a dalších významných vlivů prostředí (Sulloyway 1997, str. 214).

Je důležité si ale uvědomit, že Sulloywayovy analýzy se z velké části týkaly historických událostí a lze proto očekávat, že některé faktory měly v dějinách větší vliv než jaký budou mít na dnešní společnost.

8.1 Vliv rodičů

8.1.1 Atmosféra v rodině

Nejdůležitějším faktorem, který působí na dítě, je beze sporu jeho vlastní rodina (Adler 1994, str. 13). Občas se setkáme s názory, že dítě často většinu dne stráví ve škole či s kamarády, ale ti přesto ani zdaleka nehrají tak významnou roli jako rodiče a sourozenci (Leman 2008, str. 20). Jedním z argumentů proto může být, že tyto skupiny a organizace do života jedince vstupují zpravidla až po několika prvních letech strávených pouze s rodinou a toto rané období ovlivňuje osobnost nejhluběji (Leman 2008, str. 43). I podle Tomana (2005, str. 13) je vliv rodiny na to, jak se dítě ve škole chová, větší, než jaký je vliv školy na chování dítěte v rodině.

Vliv pořadí narození je velmi podmíněn i socioekonomickými podmínkami a stejně tak i kulturním okruhem, ve kterém se rodina nachází (Travis & Kohli 1995). Emoční atmosféra, která se nachází uvnitř rodiny, má podle některých autorů možná důležitější roli než styl výchovy (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 234). Význam rodinného prostředí se ještě zesiluje v rané ontogenezi, kdy člověk

okolí vnímá především na bázi emocí; pro dítě je mnohem důležitější spíše kvalita než kvantita sociálních kontaktů s rodiči. Nedostatečné věnování v této oblasti může negativně ovlivnit schopnost dítěte navazovat kontakt s dalšími vrstevníky a schopnost socializace obecně (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 44). Jako důkaz pro tato tvrzení lze uvést studii, která zjistila, že sourozenci, kteří vykazovali vyšší psychickou vyrovnanost, poslušnost, emoční stabilitu a spokojenost s životem, zároveň vykazovali užší vztah s matkou a lepší vztahy se sourozenci (Daniels *et al.* 1985). Tento výsledek však nelze chápat tak, že role otce je menší či méně významná, neboť výzkumy ukazují, že i on hraje nezastupitelnou roli. Šulová (2010, str. 64) například uvádí, že kromě interakce s dalším dospělým pro dítě znamená samozřejmě vzor mužského pohlaví a je to právě otec, který vyjadřuje dítěti vyšší podporu při experimentování a zkoušení nového.

8.1.2 Výchova

Důležitost výchovy je dobře demonstrována v publikaci Alfreda Adlera „Psychologie dětí“ (1994), ve které nalezneme především kazuistiky dětí s výchovnými problémy. Ze závěrů Adlera plyne, že velká část těchto problémů nebyla způsobena především genetickými či podobnými vlivy, nýbrž hlavně nevhodným prostředím a špatným přístupem vychovávajících osob, díky čemuž bylo možné mnoha z těchto pacientů efektivně pomoci. Základem úspěchu bylo vcítění se do situace osoby s důrazem na jeho interakci s rodiči a sourozenci, často velmi ovlivněnou právě pořadím narození. Leman (2008, str. 212) dokonce to, jak rodiče s dětmi jednájí a jak se k nim chovají, považuje za skoro tak důležitý faktor, jako je jejich pořadí narození.

Velký význam pro jedince má jeho sebehodnocení. V literatuře se lze setkat se dvěma mechanismy jeho ovlivnění ze strany rodičů (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 139). Prvním je tzv. „zrcadlová teorie“, která je vysvětlována tak, že rodiče se k dítěti chovají různými způsoby, dávají najevo své mínění o něm a tím mu naznačují jeho vlastní hodnotu. Druhým mechanismem je „teorie modelu“. Ten staví zejména na tom, že dítě je schopno odpozorovat, jak se rodiče chovají či jaké mají sami sebevědomí a na základě toho si poté vytváří své vlastní. Tento princip může hrát důležitou roli při přejímání postojů rodičů a stejně jako zrcadlení velmi výrazně působit na osobnost.

Rodiče nezávidíka projevují k jednomu či několika ze svých dětí větší sympatie než k ostatním (Sulloway 1997, str. xv). Což je podle odborníků logické, neboť některé děti rodičům typově více odpovídají, mají vlastnosti více podobné matce či otci. Zajímavé je, že z pohledu dětí se tato diskriminace projevuje mnohem výrazněji, než vnímají rodiče (Sulloway 1997, str. 90). Podle Sullowaye jsou děti velmi citlivé na zmíněné nespravedlnosti a nerovnosti. Prekopová (2009, str. 45) tento trend a mnoho dalších přičítá názoru, že dospělí se emocionálně vzdálili od dětské duše, jsou schopni jen s obtížemi porozumět její problematice.

Ovlivňovat výběr favorita může i vlastní sourozenecká konstelace rodičů. Za typický příklad je považována tendence ztotožnit se s tím dítětem, které má stejné pořadí narození či pozici jako měl rodič (Leman 2008, str. 35). V případě prvorozených rodičů je první dítě pod velkým tlakem perfekcionismu a právě to je důvodem vytvoření „zklamaného perfekcionisty“, o kterém bylo hovořeno již dříve. Podobně

Sulloway (1997, str. 213) tvrdí, že lidé, kteří měli druhorozené rodiče, v historii mnohem častěji podporovali radikální změny.

8.1.3 Diferenciace role mužské a ženské

Někdy se setkáme s názorem, že rozdíly mezi muži a ženami (především behaviorální) jsou podmíněny zejména geneticky, což bývá podporováno tvrzením, že tyto rozdíly se začínají vytvářet velmi brzy a lze je pozorovat již na začátku batolecího období (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 137). Na druhou stranu mnoho studií dochází k závěru, že se jedná spíše o kulturní vlivy a přístup rodičů, kteří určité chování (často nevědomě) podporují. Rodiče také představují vzory pro vytvoření sexuálních rolí dítěte a adoptování odpovídajících sociálních rolí (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 99).

8.2 Vliv sourozenců

Sourozenci mají společně s rodiči největší vliv na projevy pořadí narození. Velký význam mají zejména pro socializaci jedince, neboť dítě se interakcí s bratry či sestrami naučí jednat lépe komunikovat, přizpůsobovat se, ale také spolupracovat a rozvíjet strategie, které pro něj budou výhodné (Prekopová 2009, str. 19).

Přítomnost více dětí v rodině s sebou přináší projevy rivality a žárlivosti, jejichž projevy mohou být z pohledu rodičů až nečekaně intenzivní (Sulloway 1997, str. 354). To, jak moc se rivalita a soupeření projeví, ovlivňuje několik dalších faktorů, mezi které samozřejmě patří pořadí narození, věkový rozestup a pohlaví (Adler 1994, str. 154). Určitá míra rivality nebývá problémem, ovšem někdy se lze setkat s až patologickými projevy (Novák 2007, str. 56 a str. 57). Objevuje se neposlušnost, negativismus, zhoršení školního prospěchu či tzv. neurotické krádeže. Novák i Adler se shodují, že v mnoha z těchto případů nejde o materiální touhu, ale o získání pozornosti ostatních.

8.2.1 Věkový rozestup a počet sourozenců

Prakticky všichni odborníci, kteří se zabývají problematikou sourozeneckých konstelací, se shodují v tom, že věkový rozestup mezi sourozenci je jednou z klíčových proměnných. Zajonc *et al.* (1979) ji dokonce považují za nejdůležitější a odvozují od ní míru projevu rozdílu mezi sourozenci. Zdůrazňují, že každé dítě stráví alespoň část svého vývoje jako nejmladší dítě, přičemž krátké rozestupy mezi dětmi způsobují zkrácení této etapy. Problematickou částí této teorie je, že rozdíly mezi sourozenci bývají často nalezeny i při mnohaletém odstupu dětí, ačkoliv bývají mnohem slabší.

Se snižujícím se rozestupem se zvyšuje rivalita a konflikt nejen mezi sourozenci, ale rovněž ve vztahu k rodičům (Sulloway 1997, str. 134). I přes rychlý vývoj dětí v rané ontogenezi, kdy například rozdíl dvou let mezi čtyřletým a šestiletým dítětem znamená 50 % času dosavadního života mladšího, není odstup tak velký, aby dítě již necítilo rivalitu a nesnažilo se soupeřit (Novák 2007, str. 66). Zároveň však může představovat značný rozdíl v tělesné konstituci, na základě které může být mezi sourozenci ustanovena přirozená hierarchie.

Prekopová (2009, str. 98) jako rozdíl, při kterém často dochází k nejintenzivnějším projevům v chování dětí, uvádí 12 až 18 měsíců. Starší dítě podle ní je schopné uvažovat mnohem více uvědoměle a

racionálněji. Naopak Suloway (1997, str. 134 a str. 135) se přiklání k tomu, že největší rozdíly nastávají při středních rozestupech kolem tří až čtyř let. Podle jeho výsledků jsou sourozenci narození velmi krátce po sobě či naopak s většími rozestupy signifikantně méně polarizovaní, například co se týká radikálnosti. Za těchto podmínek by měl starší sourozenec mít tendenci omezovat své rivaly a mladší se naopak snaží minimalizovat přímá střetnutí se staršími. Tento věkový rozdíl (tři až čtyři roky) byl potvrzen jako nejsilnější nejen pro některé osobnostní rysy, ale například i pro nejvyšší pravděpodobnost výskytu schizofrenie (Sham *et al.* 1993).

Zajímavý postřeh mají Zajonc a Markus (1975), kteří říkají, že čím více dětí je v rodině, tím větší rozestupy mezi nimi vznikají (mimo jiné např. vlivem stárnutí matky). To má za následek, že nejmladší dítě stráví jako nejmladší vždy o něco delší čas než jeho nejbližší starší sourozenec. Vzhledem k efektu sebezdokonalování při vzdělávání mladšího sourozence je pozice nejmladšího jedince do chvíle, než se další sourozenec narodí, značně nevýhodná a projevuje se například nižšími intelektuálními schopnostmi. Určitá výhoda většího věkového rozestupu pro tohoto nově narozeného však může být v tom, že zralejší starší sourozenec má více zkušeností a dokáže mu je lépe předat. Celkově Zajonc a Markus došli k závěru, že vyšší počet sourozenců tedy spíše škodí všem, neboť starší sourozenci mají omezenější přístup zdrojů, jelikož se musí dělit s mnoha mladšími (a následně dochází k nižším výkonům všech sourozenců ve srovnání s rodinou s méně dětmi). Dalším velmi zajímavým výsledkem jejich studie bylo i to, že jedináčci se v intelektuálních schopnostech umístili na úrovni prvorozeného z rodiny se čtyřmi dětmi (a tedy níže než prvorození z rodin se dvěma i třemi dětmi), což je pravděpodobně opět způsobeno nemožností vzdělávat mladšího sourozence.

8.2.2 Dvojčata

Dvojčata tvoří poněkud zvláštní kapitolu. Lze na ně pohlížet také jako na „modelové organismy“, neboť mnoho studií vychází z jejich genetické výbavy a na základě toho proto lze dobře demonstrovat vliv prostředí (zvláště u jednovaječných). V rodinném prostředí mají dvojčata velmi podobné podmínky, ale přesto mohou mít velmi odlišné mentální schopnosti i povahu, které mají s věkem tendenci se prohlubovat (Novák 2007, str. 47). Leman (2008, str. 42) také dodává, že dvojčata se často rodí jako poslední nebo později narozené děti, neboť pravděpodobnost porodu více dětí se s věkem matky zvyšuje.

Breland (1974) došel k závěru, že dvojčata by měla být podobná sourozencům, mezi nimiž je velmi malý věkový odstup. Leman (2008, str. 41) v souladu s tím zastává názor, že mezi dvojčaty by se mělo opět ustanovit dítě prvorozené a druhorozené.

Některé faktory pro odlišení jsou u dvojčat velmi rozdílné od působení mezi dětmi s jinými rozestupy. Vzhledem k minimálnímu věkovému rozdílu jsou například jejich fyzické dispozice prakticky stejné, takže ustanovení hierarchie na základě tělesné konstituce je nepravděpodobné. Roli mohou však hrát některé porodní vlivy – Novák (2007, str. 49) uvádí, že porod druhého z dvojčat je vždy velmi rizikový a může zanechat následky projevující se poruchami spánku či větší labilitou nálady. Největší vliv však pravděpodobně má psychický efekt vědomí toho, kdo se narodil jako první a kdo jako druhý. Některá dvojčata spolu mohou celý život soupeřit a projevovat výraznou rivalitu, jiná zase spolupracovat

a podporovat se. K rivalitě podle Lemana (2008, str. 41) dochází především tehdy, když jsou stejného pohlaví. Prvorozené dítě se podle něj také často stylizuje do role asertivnějšího, vůdčího typu, zatímco druhý sourozenec ho podobně jako v klasických dyádách následuje.

8.2.3 Pohlaví sourozenců

Podle Lemana (2008, str. 186) je rivalita mezi chlapcem a dívkou mnohem nižší, než tomu je u stejnopohlavních sourozenců. Zároveň se podle něj mezi nimi může vyvinout úzké citové pouto.

V případě stejného pohlaví sourozenců se obecně pravděpodobněji setkáme s prvorozeným a druhorozeným, zatímco pokud se v rodině nachází sourozenci opačného pohlaví, tak lze spíše předpokládat, že se vyvinou dvě osobnosti prvorozených, k čemuž se přiklání i Leman (2008, str. 182) a zdůvodňuje to tím, že mnoho lidí očekává odlišnou diferenciaci mužské a ženské role. Jiní autoři zdůrazňují, že děti si již brzy začínají uvědomovat rozdíly mezi pohlavími, takže například tříleté dítě již vnímá dívčí a chlapecké hračky (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 220). Tento fakt může hrát velkou roli při vytváření sourozenecké rivality i projevů podle pořadí narození.

a) Starší sestra sestry

Pokud se v rodině nachází dvě sestry, tak starší sestra má často tendenci za obě rozhodovat a určovat závěry mnoha společných situací. Často se vyskytuje vyšší míra soupeřivosti (tak jako mezi všemi stejnopohlavními sourozenci), i když v porovnání s chlapci mírnější (Leman 2008, str. 170). Mladší sestra se v reakci na to však naučí lépe argumentovat, vyjednávat a oponovat starší sestře (Toman 2005, str. 23). Obě dvě sestry jsou podle Tomana také velmi dobře připraveny jednat s jinými dívkami, zejména stejného věku, avšak problémy mohou mít s opačným pohlavím, jelikož jediným vzorem bývá otec, jehož role a chování jsou ovšem odlišné od vrstevníků.

Provedené studie ukázaly, že v případě dvou sester měla mladší sestra tendenci chovat se více femininně. Sulloway (1997, str. 170) však dodává, že vlivem rodinné niky může dojít k tomu, že jelikož u jedné sestry se rozvinou typicky ženské rysy (např. příjemnost, empatie atd.), druhá sestra se bude chtít odlišit a bude se snažit vyvinout kontrastní rysy.

b) Starší sestra bratra

V případě starší sestry a mladšího bratra často přejímá sestra roli matky, vychovatelky, která o bratra pečuje, což pro něj může přinášet negativní důsledky. Zejména to, že si mladší bratr na tuto péči a přístup zvykne a bude to vyžadovat i od budoucí partnerky (Toman 2005, str. 21). Podobně starší sestra, kterou Novák (2007, str. 69) charakterizuje jako dominantní, ráznou, prosazující se a s nižší schopností se vcítit, může mít v budoucnu tendence přistupovat podobně ke svému partnerovi. Leman (2008, str. 187) poznamenává, že pro mladšího bratra však „dvě matky“ nemusí být příjemné a může proti takovému jednání ostře vystupovat. Oba dva jedinci jsou podle Tomana však dobře připraveni na interakce s opačným pohlavím, které pro ně může být zajímavější než stejnopohlavní vrstevníci.

V dyádě zahrnující prvorozenou dívku a mladšího chlapce bylo zjištěno, že sestra vykazuje maskulinnější rysy než bratr (Sulloway 1997, str. 77). Tyto tendence jsou však vyjadřovány odlišně než

v případě prvorozeného muže, neboť žena tak činí především verbálně, zatímco muž dominanci často potvrzuje fyzickou agresí (Sulloway 1997, str. 335). Se signifikantně nižší maskulinitou mladších bratrů souhlasí ve své studii i Altus (1966).

c) Starší bratr bratra

Starší bratr podle Tomana učí mladšího kromě mnoha jiného zodpovědnosti a může pro něj představovat určitý vzor a vůdce (Toman 2005, str. 17). Starší bratr na mladšího působí jako silnější, větší, lepší, čehož si je podle Tomana dítě vědomo až v batolecím věku, neboť do té doby se o něj intenzivně stará matka a samozřejmě ani kognitivní a rozumové schopnosti nedosahují takových kvalit. Podobně jako u dvou sester jsou oba dva bratři velmi dobře připraveni na interakci s vrstevníky, kteří jsou mužského pohlaví, zatímco se ženami mohou mít problémy. Rozhodující vliv na to mají vztahy s matkou, která je pro ně vzor ženy (Leman 2008, str. 183). Leman také zastává názor, že v tomto případě je nejintenzivnější soupeření ze všech dyád a starší bratr může působit jako pomocník rodičů a vychovatel, díky čemuž však získává zkušenosti vůdce.

K zajímavému poznatku dospěl Altus (1966) při analyzování dat z Kalifornské univerzity – zjistil, že prvorození studenti (muži i ženy) měli vyšší skóre v testu matematického porozumění („*quantitative ability*“) v případě, že měli jako sourozence bratra, a to staršího nebo mladšího.

d) Starší bratr sestry

Toman (2005, str. 18) se opět domnívá, že vzhledem k odlišným pohlavím nedochází k intenzivnímu soupeření. Oba dva jedinci se mohou dobře identifikovat s rodiči a pohlavními rolemi, které muž a žena představují. Celkově také oba dva umí dobře interagovat s osobami opačného pohlaví. Pokud by se v rodině nacházelo větší množství mladších sester, bude nejmladší sestra nejvíce femininní (Toman 2005, str. 25). Ve všech případech, kdy je vyšší množství sourozenců, mohou vznikat jakési podskupinky – aliance, které mohou například vytvářet nejstarší jedinec s nejmladším.

Provedené studie ukázaly, že podobně jako v dyádě dvou sester i v tomto případě mladší sestra získávala více ženských rysů (Leman 2008, str. 187). Altus (1966) zase zjistil, že dívka, která má pouze bratra, má tendenci být se sebou více nespokojená a vyjadřuje se o své osobě celkově více negativně. Vyšší míru kritiky vykazovala i vůči svému bratrovi a otci.

8.3 Pohlaví a gender jedince

8.3.1 Rozdíly v psychickém vývoji chlapců a dívek

Problematika vztahu pohlaví a genderu je v posledních letech velmi aktuální téma a byla provedena řada výzkumů zaměřených na rozdíly ve vývoji chlapců a dívek. Obecně lze říci, že některé hypotézy byly prokázány a jiné naopak zamítnuty či mají neurčitý výsledek. Ačkoliv určité rozdíly jsou patrné již v raných fázích života, odlišnosti jsou spíše malého charakteru a výsledky mnoha studií navíc nejsou zcela jednoznačné (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 217).

Zajímavý je i vztah k novorozencům. Specifické chování vůči malým dětem se objevuje u dívek i chlapců velmi brzy, avšak zatímco již dívky v batolecím období mají mezikulturně tendenci se o děti spíše starat a uklidňovat je, chlapci vůči nim vykazují spíše agresivní a nepřátelské chování (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 217). Na základě toho by se dalo předpokládat, že chlapci budou na své mladší sourozence reagovat negativněji než dívky.

Prokazovány bývají často také rozdíly během vzdělávání. V prvních letech výuky vykazují lepší připravenost a úspěchy spíše dívky, ale v některých oblastech dochází později ke změně. Jedná se zejména o technické či matematické obory. Výrazněji se s odlišnostmi setkáme již na druhém stupni ZŠ, ale k maximalizaci rozdílů dochází na středních a vysokých školách (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 218). Tento trend bývá podle zmíněných autorů často vysvětlován odlišným přístupem a předsudky ze strany dospělých. Matematicko-technické schopnosti bývají obecně přisuzovány spíše chlapcům, zatímco dívky bývají považovány za celkově slabší, což může vést k podceňování vlastních schopností a předčasnému vzdávání při řešení problémů. V oblastech paměti, usuzování a řešení problémů však mezi pohlavími nebyly nalezeny prokazatelné rozdíly (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 217).

Obecně lze tedy říci, že i přes to, že určité odlišnosti ve vývoji dívek a chlapců existují, nejedná se o žádné zásadní. Rozdíly mohou být způsobeny (zejména v pubertě) rozdílným působením hormonů, ale celkově se na psychickém vývoji z velké části podílí výchova a vzdělávání (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 218), a s věkem mají odlišnosti tendenci prohlubovat se. Vzhledem k nalezeným rozdílům je nutné, aby zjištěné aspekty byly při výzkumu pořadí narození reflektovány a rovněž je důležité koncipovat metodiku studií takovým způsobem, aby byla co nejpřesnější a nedocházelo ke vzniku matoucích závěrů.

8.3.2 Rozdíly v dospělosti

Sociální organismy mohou podle Sullowaye (1997, str. 76 až 79) přístup ke zdrojům získat dvěma základními cestami, konkrétně dominancí a kooperací. Obecně lze podle něj říci, že snaha zlepšit své postavení ve smyslu dominance je spíše rysem prvorozených, též především mužů. Naopak kooperace je typická hlavně pro později narozené, jakož i pro ženy. Zajímavá je otázka pohledu na soupeřivost mezi dětmi. Výzkumy zaměřené na toto téma ukázaly, že rivalita mezi dětmi bývá málokdy popírána a je i částečně tolerována, zatímco mezi dospělými lidmi tomu tak není (Oehler 2007, str. 32).

Agresivita v sociálním chování je pravděpodobně rys, u kterého se setkáváme s největšími rozdíly v souvislosti s pohlavím, a tento fakt byl potvrzen i v jiných kulturách (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 217). Nedokonalost mnoha těchto studií však podle Langmeiera a Krejčířové může být spatřována v tom, že se často jednalo o výzkumy založené na experimentální situaci s poněkud odlišnými podmínkami, než jsou v běžném životě. Bývá také uváděno, že zatímco muži svoji dominanci vyjadřují především skrze fyzickou agresi, u žen se častěji setkáme s jejími verbálními projevy (Sulloway 1997, str. 76).

Úzký vztah mezi pořadím narození a genderem byl dokázán i dalšími odborníky. Brim (1958) za maskulinní rysy považoval zejména vůdcovské sklony, sebejistotu, asertivitu, soutěživost a agresi, zatímco k femininním přiřazoval hlavně náklonnost, již zmíněnou kooperaci a flexibilitu. V jeho studii

bylo zjištěno, že prvorození obou pohlaví vykazují znaky „alfa samce“ mezi sourozenci a také se ukázalo, že jedinci, kteří měli bratra, byli více soutěživí a asertivní než ti, kteří měli sestru. Rozdíly byly nalezeny také v tom, že ženy vykazují vyšší míru společenskosti než muži (Daniels 1986). V této studii bylo také zjištěno, že muži jsou více nesmělí a také očekávají, že jejich vzdělávání bude časově delší. Podle Sullowaye (1997, str. 77) má celkově pořadí narození o třetinu nižší vliv na vlastnosti spojené s genderem než jaký má vliv pohlaví.

8.4 Genetické předpoklady

Vysvětlení podobnosti mezi členy rodiny vlivem genetiky má mnoho zastánců. Hayesová (2009, str. 99) zastává názor, že ačkoliv genetické vlivy bezesporu hrají důležitou roli, existuje stále velmi mnoho neobjasněných jevů. Příkladem může být právě fakt, že někteří lidé mají naopak velmi odlišné a specifické postoje v porovnání s dalšími členy rodiny. Díky studiím dvojčat bylo zjištěno, že společenské názory bývají z větší části negenetického původu, avšak existují predispozice například pro odmítání či respektování autority podobně jako jsou k nesmělosti (Sulloway 1997, str. 229). K závěru, že rozdíly mezi sourozenci jsou vyvolané spíše vlivem prostředí než genetickými faktory, dospěla i studie, ve které byly srovnány páry sourozenců adoptovaných a biologických (Daniels 1986).

Rozdíly v sociálních postojích jsou mezi generacemi podle Sullowaye (Sulloway 1997, str. 229) udržovány i pomocí asortativního vyhledávání partnerů, kdy si potomci podle něj hledají partnery, kteří mají podobné hodnoty, IQ, socioekonomický status a tím pádem je vyšší šance, že společné děti budou sdílet jejich pohled na svět a postoje. Pokud je toto opakováno po několik generací, rozdíly se stanou ustanovené jako rozdíly mezi různými rodinami (Sulloway 1997, str. 229).

Pro osobní vlastnosti se odhaduje, že zhruba 30–40 % variability je dědičných, zatímco pro fyzické vlastnosti jako je například váha a výška se uvádí kolem 80 % (Sulloway 1997, str. 172). Zmíněné tělesné dispozice mohou projev sourozeneckých konstelací také výrazně ovlivnit. Zejména v prvních letech vývoje dětí se jedná o velmi důležitý faktor, který pomáhá ustanovit hierarchii mezi sourozenci (Leman 2008, str. 33). Ve chvíli, když je mladší sourozenec vyšší a má i vyšší váhu, bude pravděpodobně rivalita mnohem markantnější a je vyšší šance, že převezme prvorozenecké rysy jako jsou například dominance. Podobně může působit i atraktivita, která může způsobit, že okolí bude mnohem pozornější k tomu sourozenci, který je fyzicky přitažlivější (Leman 2008, str. 33). V jedné studii bylo zjištěno, že studenti, kteří jsou fyzicky aktivnější, mají staršího bratra mnohem častěji než ti pasivní (Longstreth *et al.* 1975)

8.5 Vliv dalších osob

8.5.1 Prarodiče, chůvy a vychovatelé

Prarodiče znamenají pro dítě další možnost sociálních kontaktů a tréninku komunikačních schopností. Přítomnost dalších osob a následný úzký vztah již malých dětí k nim byl sice již mnohokrát studován, avšak všechny okolnosti jejich působení na další vývoj dítěte není znám (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 66).

Pokud jsou prarodiče prostorově dosažitelní, mohou se podílet na výchově podobně jako rodiče, byť se u nich častěji setkáme s poněkud mírnějším přístupem k dětem. Vykazují vyšší trpělivost k jejich chování i činnostem, což hraje velkou roli pro motivaci dítěte a tedy i jeho sebevědomí (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 200). Vzhledem k odlišnému věku v porovnání s rodiči poskytují také jiné modely chování a i poněkud odlišné pohlavní role (Šulová 2010, str. 158). Rovněž mohou v případech, že je rodina nefunkční, sloužit i jako vzory, se kterými se dítě může identifikovat.

Péče prarodičů může vývoj dětí významně ovlivnit zejména v krizových situacích, jako je například narození dalšího sourozence, kdy ujištění o lásce, věnovaný čas a pochvala mohou zmírnit negativní projevy „sesazení z trůnu“, a na základě toho je možné, aby se u jedince udržela osobnost jedináčka, ačkoliv má mladšího sourozence. Podobně by mohla působit i vychovatelka či další osoby hlouběji zapojené do rodinné dynamiky. Při narození dalšího sourozence podobně jako při hospitalismu dítě psychicky strádá a lze v těchto dvou případech spatřovat určitou analogii. Piaget a Inhelderová (2010, str. 31) se v souvislosti s jevem hospitalismu vyjadřují, že problémem nemusí být samotná nepřítomnost matky, ale spíše nedostatek podněcujících interakcí. Tento pohled by podporoval uvedené názory o možném uchování osobnosti jedináčka, neboť přítomností prarodičů by dítě mělo dostatek pozornosti.

8.5.2 Vrstevníci

Osobně se domnívám, že vrstevníci často představují v problematice pořadí narození poněkud opomíjenou skupinu, což může být způsobeno obtížnějším statistickým zpracováním a hodnocením jejich vlivu. Podobně se vyjadřuje i Šulová (2010, str. 158), která uvádí, že i dnes jsou výsledky mnoha výzkumů v oblasti vlivu vrstevníků na jedince značně nejasné a nepřesné. V každém případě ostatní děti opět rozšiřují příležitosti pro interakce s dalšími osobami kromě rodiny (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 130). Reakce na děti je ovšem jiná než na dospělé, neboť vrstevníci jsou mnohem bližší jak ve způsobu uvažování, tak i zájmy a vlastnostmi. První kontakty s nimi zpravidla bývají neohrabané a mohou mít i agresivní ráz, neboť dítě se nejdříve musí naučit spolupracovat a komunikovat (Oehler 2007, str. 34). Postupem času může jejich význam narůstat, jak je tomu v případě prostředních dětí.

8.6 Problématické situace a výměny rolí

Jedná se o situace, které zejména v anglické literatuře bývají označovány jako „*developmental glitches*“. Tyto problématické situace vyžadují zvýšenou pozornost, neboť na každého člena mohou působit různě a též se jejich vlivem může značně proměnit projev pořadí narození a někdy dokonce zcela otočit (Sulloway 1997, str. 119).

Jeden z nejsilnějších vlivů může mít zejména ztráta rodiče, obzvláště pokud k ní došlo v raném věku dítěte. Následkem toho bývá pokles extroverze, který bývá nejsilnější v případě úmrtí matky (Sulloway 1997, str. 190). Jen výjimečně má ztráta stejný vliv na obě děti, neboť ty bývají různého věku. V rodinách se často setkáme s tím, že v případě nepřítomnosti jednoho či obou rodičů dochází k takové změně, že se starší sourozenec stává alespoň částečně náhradním rodičem a začne se více starat o výchovu mladšího (Sulloway 1997, str. 119). Mladší sourozenec tuto roli získává spíše výjimečně.

V případě ztráty obou rodičů se děti zpravidla nechovali jako typičtí prvorození či druhorození, přičemž podle Sullowayových historických analýz zde velkou roli hrála sociální třída (Sulloway 1997, str. 136). Ve vyšších a středních třídách docházelo ke snížení rozdílu v radikalismu dětí, v nižších naopak rozdíl stoupal a děti se více polarizovaly, takže prvorození se mohli stát extrémně konzervativními, zatímco druhorození velmi radikálními (Sulloway 1997, str. 136).

Podobný efekt může mít i rozvod rodičů, kdy *de facto* opět dochází ke ztrátě rodiče, byť často jen částečné. Změna znesnadňuje dětem identifikaci s vlastní sexuální rolí a negativně ovlivňuje pozdější vlastní partnerský život (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 185). Pro psychiku dítěte je tato situace velmi náročná, často ztrácí sebevědomí, neboť dochází k nepříznivému srovnávání s ostatními dětmi, a někdy může pociťovat osobní vinu za rozpad manželství rodičů.

Problematické také je spojení dvou samostatných rodin. Nebývá výjimkou, že si lidé po rozvodu brzy najdou nového partnera, což ovšem přináší řadu dalších problémů a zátěž pro dítě, které si musí zvyknout nejen na něj, ale především i na nové případné sourozence (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 185). Podle Lemana (2008, str. 39 a str. 40) je větší šance na zvládnutí podobných problémů při nízkém věku dětí (do čtyř let). Noví sourozenci samozřejmě pořadí narození zásadně změní, takže například dosavadní prvorozený se může stát středním dítětem, a tato ztráta pozornosti a sestup v hierarchii jím může být velmi intenzivně prožívaná. Podobně původně nejmladší sourozenec se může posunout výše a budou na něj kladeny zcela jiné nároky než byly do té doby.

Konflikt s rodiči je dalším faktorem, který může zásadně ovlivnit povahové rysy potomků. Typický prvorozený se více identifikuje s rodiči a jejich hodnotami, ovšem neshody s rodiči mohou způsobit opačný efekt a naopak tendenci prvorozeného hodnoty rodičů zpochybňovat (Sulloway 1997, str. 121). Také vede k vyšší otevřenosti inovacím a novým myšlenkám, přičemž častější byl tento převrat v nižších společenských třídách a silnější efekt měl na prvorozené než na druhorozené (Sulloway 1997, str. 123). To může být způsobené tím, že druhorození často již za normálních okolností mají s rodiči kvůli své povaze a stylu života neshody, takže pouze zvýšení intenzity konfliktů nemá zásadní nový efekt. Sulloway dospěl k závěrům, že konflikt s rodiči má na revolučnost osobnosti zhruba dvakrát menší vliv než vlastní pořadí narození, což shledává velmi zajímavým zejména z psychoanalytického hlediska, které je jak známo založeno především na „Oidipovském komplexu“ (Sulloway 1997, str. 122).

Problémy v sexuálních vztazích v rodině se mohou projevit také v závislosti na pořadí narození. Prekopová (2009, str. 143) například upozorňuje, že oběti incestu jsou velmi často především prvorozené dívky.

Další z faktorů, který může ovlivnit očekávané vztahy v rodině, je přítomnost handicapovaného dítěte v rodině. Odborníci se zpravidla shodují, že v takovém případě bude postižené dítě nehledě na své pořadí narození mít pozici nejmladšího dítěte. Pokud je například v rodině pouze jedno další mladší dítě, bude vykazovat znaky prvorozeného, ačkoliv je ve skutečnosti druhorozené (Leman 2008, str. 34). Walter Toman (2005, str. 12) dodává, že kromě osob hrají roli i další faktory. Příkladem může být například stěhování rodiny či prodělané nemoci a úrazy, které mohou mít různé následky.

Všechny výše uvedené faktory se mohou velmi silně projevit, takže může dojít až k „výměně rolí“. Jako výměna se obecně označuje případ, kdy projevy konstelací neodpovídají biologickému a očekávanému pořadí narození (projevy pořadí narození se ve většině případů s biologickým shodují), nýbrž se role obrátí.

K takovéto změně může docházet nezávisle na pořadí, ačkoliv vzhledem k poznatkům v rozdílech soupeřivosti chlapců a dívek je podle Lemana (2008, str. 180) u mužského pohlaví pravděpodobnost vyšší. Pokud je věkový rozdíl mezi sourozenci malý, může se mladší sourozenec odhodlat se starším soupeřit velmi intenzivně a výsledkem může být právě zmíněné otočení rolí. Někdy má tato rivalita projevy velmi otevřené, zřetelné, jindy se jedná o nenápadné aktivity bez pozornosti ostatních. Zvláště v případech, kdy do souboje vstupuje například tělesná výška, je pro staršího sourozence mnohem komplikovanější vytvořit si pevné vedoucí postavení a mladší sourozenec může jeho predikovanou pozici získat pouze díky své tělesné konstituci (Leman 2008, str. 185).

9 Projevy a vliv rozdílů konstelací

Mnoho projevů sourozeneckých konstelací se vzájemně prostupuje a je obtížné je od sebe exaktně vymezit, neboť ovlivněna je většina sfér osobnosti. Z tohoto důvodu budou rozděleny spíše na základě majoritního zaměření prací, které byly a jsou na problematiku konstelací orientovány. I přes prolínání tvoří takto zvolený koncept ucelenější kapitoly, na kterých může být vliv pořadí narození lépe demonstrován. Jedná se o kapitoly osobnostní rysy, manželství a partnerský život a studijní schopnosti.

9.1 Osobnostní rysy

Podkapitola referující o osobnostních rysech se skládá především z charakteristik, které byly souhrnně označeny spíše jako intrapersonální, interpersonální a společenské postoje či politické názory. Také jsou uvedeny vybrané patologické problémy.

V souvislosti s osobností se často hovoří o temperamentu a míře extrovertního chování, se kterou jsou spojeny další vlastnosti, které poskytují široké spektrum možných výzkumů. Typický extrovert je zpravidla charakterizován jako člověk společenský, který má mnoho přátel a rád tráví čas s ostatními lidmi (Sulloway 1997, str. 173). Obecně se jedná spíše o jedince impulsivní až agresivní, kteří vyhledávají vzrušení, často jednají afektivně a využívají všechny možnosti, které se jim naskytanou. Pro introverty je naopak typická otažitost, rezervovanost, introspekce a obecně spíše tichý projev, který může být spojený se sklony ke čtení a studování. Mají tendenci k plánovitosti, nevyhledávají cíleně vzrušení a obecně se jedná spíše o vážnější povahy, které mají rády pořádek a řád.

9.1.1 Interpersonální rysy

Pokud srovnáme již řečené obecnosti o prvorozených či později narozených a výše zmíněné pohledy na extroverzi, můžeme z toho usoudit, že prvorození tedy odpovídají spíše introvertním jedincům a později narození mají tendenci k extroverzi.

Bylo zjištěno, že později narození jedinci vykazují nejen signifikantně vyšší míru společenskosti (Daniels 1986), ale jsou rovněž i společensky úspěšnější (Steelman & Powell 1985). Studie MacDonalda (1971) zjistila, že druhorození z rodin se dvěma dětmi byli více orientováni na ostatní lidi než později narozené osoby z rodin s více sourozenci. To ukazuje, že v případě dvou dětí v rodině dochází k relativně vyšší polarizaci v některých vlastnostech (jako je například externalizace), než jak je tomu v případech početnějších rodin. Tento zajímavý jev je markantní i v několika dalších projevech vlivu sourozeneckých konstelací, přičemž k maximalizaci většiny osobnostních rozdílů dochází zejména při odstupech mezi sourozenci kolem tří až čtyř let (Sulloway 1997, str. 190).

Na základě závěrů vyplývajících ze studie zaměřené na verbální úspěchy lze usuzovat, že vyšší míra společenskosti však nemusí souviset s verbálními schopnostmi jedince. Prvorození z malých rodin totiž dosahovali nejvyššího skóre, zatímco nejmladší osoby z početných rodin dopadali nejhůře (Breland 1974). Byl zde zjištěn i rozdíl mezi pohlavími (muži se umísťovali výše než ženy), ačkoliv se nejednalo o odlišnosti nijak výrazné. Tento výsledek byl však autory očekávaný a potvrdil kovarianci mezi verbálními schopnostmi a pořadím narození. Také bylo zjištěno, že tento rozdíl pravděpodobně nelze vysvětlit finančními podmínkami rodiny, vliv však má počet sourozenců.

Obecně se také předpokládá, že prvorození jedinci jsou více orientováni na dospělé, což bývá zdůvodněno tím, že od narození se zpravidla setkávali pouze s dospělými, neboť mladší sourozenec logicky do rodiny přichází později. Některé studie prokazující tento jev byly zmíněny již v obecné charakteristice jedináčka (např. McArthur 1956). To je jedním z hlavních důvodů, proč především u prvorozeného většinou dochází k vyšší identifikaci s rodiči. Autoři práce, která se zaměřila na studenty Harvardu a ukázala, že prvorození skutečně vykazují oproti později narozeným jedincům mnohem nižší míru nesouhlasu se svými rodiči (a to jak s matkou, tak s otcem), uvažují možnou souvislost i s vyšší poslušností, disciplínou a sebekontrolou prvorozených (Palmer 1966). Sulloway (1997, str. 224) uvádí, že zejména v postojích respondentů je vysoká shoda s rodiči a korelační koeficient mezi postoji rodičů a jejich potomky má hodnotu 0,47 a jedná se tedy o velmi silný vztah.

Někteří autoři zastávají teorii, že prvorození lidé jsou více závislí na ostatních, což se může zdát v rozporu s jejich spíše introvertní povahou. Bylo skutečně zjištěno, že prvorození mají vyšší potřebu autonomie než později narození jedinci (Sampson & Hancock 1967). Schachter (1959) ale zjistil, že prvorozené mají rovněž větší význam a jsou důležitější úzké vztahy s ostatními, a to zejména v případě ohrožení nebezpečím. Pokud se totiž prvorození cítí špatně, chtějí svoji úzkost sdílet s ostatními, což je ovšem možné vyložit jako závislost na ostatních lidech.

9.1.2 Intrapersonální rysy

Mezi další charakteristiky typicky přisuzované prvorozeným patří vážnější přístup k životu. V souladu s tímto tvrzením bylo zjištěno, že je tomu skutečně tak, přičemž podle výsledků jedné z prací bývají zpravidla nejstarší sourozenci i méně impulsivní, jsou metodičtější a tráví méně času sociálními aktivitami (Price 1969). Ve stejné studii bylo také zjištěno, že prvorození mají menší potřebu se objímat s ostatními lidmi.

Nejstarší sourozenci také mají tendenci být více rigidní než později narození jedinci, přičemž se opět ukázalo (podobně jako např. pro externalizaci), že k maximálním rozdílům dochází v případě dvou dětí v rodině (MacDonald 1971). Zajímavé také je, že jedináčci v této studii vykazovali v rigidnosti nižší průměrnou hodnotu než prvorození, ačkoliv se v mnoha publikacích setkáváme s názorem, že jedináčci jsou spíše více utvrzení prvorození (např. Leman 2008, str. 62). Je tedy vidět, že v některých rysech existují výjimky.

Vyšší nároky, které prvorození kladou zejména na sebe, v kombinaci s dalšími zmíněnými rysy, můžou být jedním z hlavních důvodů, proč prvorození vykazují menší míru štěstí a spokojenosti v životě (Price 1969).

Ačkoliv bylo prokázáno, že tendence k depresím a úzkostlivosti jsou často spojené s nízkou společenskostí (Price 1969), tedy atributem typickým spíše pro prvorozené, Rosenfeld (1966) na základě několika dalších studií dochází k závěru, že v případě úzkosti existuje mírný trend ke zvýšení náchylnosti u později narozených jedinců. Práce zaměřená na problematiku hysterie („*somatization disorder*“, „*Briquet's syndrome*“) žádný rozdíl související s pořadím narození neprokázala (Brown & Smith 1989), což je podle autorů studie v rozporu s některými dalšími známými studiemi, které naznačovaly tendenci k problémům spojeným s hysterií spíše u prvorozených jedinců. Bylo také zjištěno, že prvorození bývají více emocionálně vyhořelí a pomaleji se vyrovnávají s rozrušením (Sulloway 1997, str. 70).

Velmi důležitým rysem osobnosti je otevřenost zkušenostem a aktivnost jedince obecně. Sulloway (1997, str. 70) se domnívá, že se jedná o vlastnosti blízké nekonvenčnosti a rebelování, k čemuž mají tendenci spíše druhorození. Druhorození podle něj rovněž více inklinují k riskování, což se projevuje například i ve sportech (Nisbett 1968).

Výzkumy studie až na několik výjimek ukazují, že prvorození mají vyšší sebevědomí než druhorození jedinci (Sulloway 1997, str. 68). Jako vysvětlení se podle Sullowaye nabízí výhoda prvorozených již v dětství, kde jsou ve srovnání se sourozenci větší, silnější a chytřejší, což v nich může vyvolat nejen vyšší sebejistotu, ale i dominanci a asertivitu.

Prvorození proto vykazují také větší motivaci ve snaze uspokojit očekávání rodičů, což se projevuje často během vzdělávání (Altus 1966, Belmont & Marolla 1973), více se rovněž orientují na úspěch a jsou také zodpovědnější (Steelman & Powell 1985). Zajímavý poznatek je závěrem studie, jejíž autorem je John Price (1969). Zjistil totiž, že některé vlastnosti typické pro určité pořadí narození se mohou projevovat nezávisle. Jako příklad uvádí, že pokud prvorozený vykazuje nižší schopnosti ve škole, většinou byl stále velmi zodpovědný ve školní docházce a plnil své povinnosti.

9.1.3 Společenské postoje a politické názory

Sulloway (1997, str. 224) se domnívá, že prvorození jsou v reakci na přítomnost mladších sourozenců mnohem konzervativnější, zatímco později narození vykazují tendenci k liberalismu. Studie, ve které byl analyzován vzorek 100 vysokoškolských studentek, však přinesla opačné výsledky, neboť konzervativnějšími se ukázali být později narozené dívky (Roodin & Vaught 1972). Autoři tento výsledek interpretují tak, že ženská role může být obecně mnohem více orientována na hodnoty dospělých a

konzervativnější než role mužská. Podobné výsledky se objevily i v další studii, kde ženy opět nejvyšší liberalismus vyjadřovaly, pokud byly jedináčky či prvorozené, naopak později narozené se ukázaly jako konzervativnější (Farley F. H. & Farley S. V. 1974). Ani Altus (1966) přímo neprokázal vyšší míru konzervatismu prvorozených. Jedná se tedy o rozpor se Sullowayovými a Adlerovými názory. Je možné, že v historii byl konzervatismus s prvorozenými spojen mnohem více, ale problém také může být v nedostatku studií zaměřených na tuto oblast či v tom, že převážná většina dosud provedených navíc pochází z druhé poloviny minulého století a často analyzovala pouze ženskou část populace. Lze předpokládat, že u mužů by podobně jako u některých dalších rysů, byl trend opačný než u žen, a proto by bylo vhodné provést nové výzkumy, které by přinesly další poznatky.

Studie Dembera (1964) signifikantně prokázala, že je rozdíl mezi prvorozenými a druhorozenými v potřebě úzkých vztahů („*need affiliation*“). Lewis (1975) na základě toho předpokládal, že prvorození (kteří mají tuto potřebu vyšší) budou vykazovat vyšší frekvence návštěv kostelů, avšak celkové výsledky nebyly ani u jednoho pohlaví signifikantní. Autoři připouští možnost, že to může být způsobeno podmínkami výzkumu, neboť studie byla zaměřena na baptistické studenty v církevní škole a dá se tedy očekávat, že v případě liberálnější náboženské víry a necírkevního vzdělávacího institutu by byly výsledky odlišné. Jiný výzkum (Altus 1966) původní premisu potvrdil, neboť bylo prokázáno, že prvorození jedinci více využívají služeb církve, což si Altus vysvětluje zejména vyšší mírou konzervativnosti prvorozených (která ovšem, jak již bylo řečeno, přímo prokázána nebyla).

Některé výzkumy byly také zaměřeny na konformitu, vzepření se a jejich vztah s pořadím narození. Sulloway (1997, str. 289) uvádí, že obecně více rebelují později narození jedinci. Později narozeným jedincům také často bývá přisuzován vyšší sklon k radikalismu a stejně tak vyšší míra tvrdohlavosti (Sulloway 1997, str. 305). Podle Prekopové (2009, str. 54) u druhorozených jedinců tato tendence s každým dalším narozeným sourozencem klesá.

Autoři jedné z prací zabývajících se konformitou (Bragg & Allen 1970) předpokládali, že konformita se výrazně liší v závislosti na pohlaví. V naší kultuře se dle jejich názoru přisuzuje ženám konformní chování zejména jako přijetí a akceptování „ženské“ role, zatímco v případě mužů se očekávají spíše projevy nezávislosti. Za těchto předpokladů by tedy ženy měly být více konformní. Výsledky studie, jejíž respondenti byli vysokoškolští studenti pocházející z rodin se dvěma dětmi, ukazují, že nejvyšší konformitu skutečně vykazují ženy, konkrétně druhorozené dívky se starší sestrou. Naopak jako nejméně konformní byli označeni druhorození muži, kteří měli staršího bratra. Smíšené dvojice se nacházeli mezi oběma extrémami. V případě prvorozených nebyly nalezeny žádné rozdíly konformity v závislosti na pohlaví druhorozeného sourozence – prvorození obou pohlaví se od sebe tedy výrazně nelišili, a to ani v případě smíšených dvojic.

Prvorození jedinci a jedináčci vykazují vyšší míru společenské odpovědnosti – více jednajících v prospěch celé společnosti a zároveň jsou dogmatictější (MacDonald 1971a). Bylo také prokázáno, že mají negativnější vztah k chudým lidem (MacDonald 1971b). MacDonald si výsledek zdůvodňuje tím, že prvorození v chudých vidí osoby, které společnosti na jedné straně výrazně nepomáhají, ale také si za svůj stav mohou „sami“. Prvorození mají větší tendenci přiklánět se k názoru, že pokud by tito lidé chtěli,

bylo by možné se úspěšně zapojit a být pro společnost více užiteční. Sulloway (1997, str. 287) zastává podobný názor - později narození jedinci podle něj oproti prvorozeným vykazují obecně vyšší míru soucitu s lidmi, kteří nemají v životě štěstí či jsou méně úspěšní.

9.1.4 Patologické jevy

Často diskutovaný také bývá vliv pořadí narození na některé patologické jevy. Mnoho studií se v této souvislosti zabývalo zejména příčinami schizofrenie, u které se podle některých zdrojů předpokládá dědivost kolem 60–70 % (Sham *et al.* 1993), a ačkoliv některé studie na rozvoj schizofrenie neprokázaly žádný vliv pořadí narození, množství sourozenců ani věku rodičů v době narození jedince (Malama 1988), jiné dochází k opačným závěrům. Schoolerová (1972) například zjistila, že ženy, které patřily k mladším sourozencům v širších rodinách, měli v jeho vzorcích častěji diagnostikované poruchy schizofrenního spektra, podle čehož usoudila, že rozdíl v počtech pacientů je dán sociálními vlivy spíše než biologickými predispozicemi. Zdá se také, že pořadí narození má větší vliv na ženy než na muže, neboť bylo zjištěno, že ženy pak mají mnohem vyšší tendenci mít halucinace, pocity depersonalizace a také sebevražedné sklony (Schooler 1964).

Jiná hypotéza vychází z vlivu virových onemocnění (Sham *et al.* 1993). Autoři této studie se domnívali, že v případě přítomnosti malého dítěte v rodině je mnohem vyšší pravděpodobnost, že se matka nakazí některými chorobami (např. chřipkou), což může být způsobeno zejména kontaktem s dalšími dětmi. Bylo proto testováno, zdali je skutečně četnost schizofrenie vyšší u později narozených osob, které během svého prenatálního vývoje měli staršího sourozence v rizikovém věku. Výsledky studie hypotézu potvrdily, neboť bylo zjištěno, že v případě sourozence staršího o tři až čtyři roky je výskyt diskutovaného onemocnění skutečně signifikantně vyšší.

Starší studie prováděná v Kanadě v letech 1954–1958 nezjistila žádné signifikantní rozdíly s ohledem na pořadí narození mezi lidmi s maniodepresivními, psychoneurotickými či dalšími patologickými poruchami ani mezi alkoholiky (Gregory 1958). Nicméně Schachter (1959) v případě alkoholiků došel k odlišným výsledkům, podle kterých jsou více zastoupeni mezi později narozenými.

9.2 Vliv na manželství a partnerský život

9.2.1 Výběr partnerů se stejnými konstelacemi

Často se hovoří o dvou pravděpodobných teoriích výběru životního partnera – jedná se o rodičovskou a sourozeneckou (Kratochvíl 2009, str. 15). Podle rodičovské teorie si jedinci svého partnera vybírají s ohledem na své rodiče a identifikují se zpravidla s tím stejného pohlaví.

Druhou možností je výběr na základě sourozeneckých vztahů, který důkladně rozpracoval Walter Toman (2005). Při studiu několika tisíc rodin se soustředil na sourozenecké konstelace jedinců a jejich pohlaví, neboť podle něj se tyto vztahy výrazně promítají do následujícího partnerského života (Toman 2005, str. 78). Na základě toho byl formulován sourozenecký „duplikační teorém“, podle kterého je vztah tím silnější a trvanlivější, čím více se pozice člověka blíží jeho pozici v původní rodině, která se tedy určitým způsobem opakuje.

V odborné literatuře se na základě tohoto přístupu vztahy často dělí na komplementární, částečně komplementární a nekomplementární (Kratochvíl 2009, str. 17; Toman 2005, str. 81). Komplementární je vztah, ve kterém se partneři vzájemně doplňují a jejich vztahy odpovídají těm, které měli v původní rodině ke svým sourozencům. Spolupráce a interakce je v tomto případě (např. starší sestra bratra a mladší bratr sestry) nejsnadnější, neboť oba dva získaly zkušenosti s jednáním s opačným pohlavím a jejich pozice se budou spíše doplňovat. Kratochvíl (2009, str. 15) však dodává, že toto platí pouze v případě, že jedinec byl ve své rodině spokojený, neboť v případě nespokojenosti bude i v nové rodině stejná pozice vyvolávat negativní emoce.

Jako částečně komplementární se označuje případ, kdy partneři zažili několik sourozeneckých vztahů (např. v případě většího množství sourozenců různých pohlaví) a minimálně jeden je komplementární s pozicí, kterou měl druhý partner (Novák 2007, str. 80).

Posledním případem je nekomplementární vztah, kdy jedinci často nemají zkušenosti s opačným pohlavím a mohou mít i stejné pozice v rodině. Příkladem může být nejstarší bratr dalších bratrů a nejstarší sestra sester, kdy je pravděpodobné, že oba dva budou mít sklony k dominanci, perfekcionismu a snaze kontrolovat partnera, což může vyvolávat konflikty (Kratochvíl 2009, str. 18). Na druhé straně se partneři, kteří mají stejné pořadí narození, dokáží lépe pochopit a také mohou odhadnout, jak druhá osoba zareaguje či jakým směrem bude přemýšlet (Novák 2007, str. 80). Stejně pořadí narození tedy může přinášet i pozitiva a i nekomplementární vztah může jedincům vyhovovat.

Jednotlivé charakteristické rysy dle pořadí narození popsané v dřívějších kapitolách se v těchto případech různě kombinují a interagují s partnerem. Lze tedy například předpokládat, že jedináček, který není zvyklý na jednání s vrstevníky, bude partnera vnímat spíše jako otce či matku (Kratochvíl 2009, str. 18) a naopak nejmladší dítě v rodině vzhledem ke své (spíše) bezstarostné a veselé povaze může vyvažovat vážný přístup k životu prvorozeného partnera (Leman 2008, str. 130). Studie, která se zaměřila na výzkum partnerského života prostředních dětí, zjistila, že tito jedinci vykazují výrazně menší tendenci k podvádění svých partnerů v porovnání s prvorozenými a posledními narozenými (Salmon 2003).

Na zmíněné teorie samozřejmě existuje řada kritických ohlasů, ale většina odborníků, kteří se k teoriím alespoň z části přiklání, upozorňuje, že se jedná spíše o pravděpodobnosti, které podobně jako obecné projevy pořadí narození mohou být značně variabilní a vlivem dalších faktorů se vůbec nemusí projevit (Leman 2008, str. 132, Novák 2007, str. 81).

Bylo také prokázáno, že prvorození jedinci mají signifikantně vyšší tendenci plánovat narození vlastních potomků v mladším věku než později narození lidé (Michalski & Shackelford 2002). Mezi další výsledky této studie také patří, že později narození jedinci touží po větším množství sexuálních partnerů a vztahů než prvorození.

9.2.2 Homosexualita

Příčiny vzniku homosexuality se i přes současný intenzivní výzkum dosud nepodařilo zcela uspokojivě objasnit. Studie však ukazují, že roli zde určitě hraje pořadí narození. Snaha vysvětlit, jakým způsobem ovlivňuje sexuální orientaci jedince, zahrnuje různé psychosociální a imunohormonální

hypotézy. Do souvislosti bývá dáváno nejen pořadí narození, ale také pohlaví probanda i sourozenců a také věk rodičů při jeho narození.

Ačkoliv provedené studie mají různé závěry, ve většině z nich se setkáme s výsledkem, že homosexuální muži mají skutečně vyšší pořadí narození oproti nehomosexuálním jedincům. Příkladem může být studie, jejíž autoři jsou Blanchard a Zucker (1994). V ní bylo potvrzeno, že muži s homosexuální orientací mají vyšší pořadí narození a že věk otců homosexuálních mužů je signifikantně vyšší než věk otců heterosexuálních jedinců. Věk matek byl v této studii nesignifikantní, stejně tak se nepotvrdilo, že homosexuální muži mají více mužských sourozenců.

V další studii však spojitost s věkem rodičů prokázána nebyla (Blanchard & Bogaert 1996) a tito autoři se proto přiklání k závěru, že homosexualitu s největší pravděpodobností nelze vysvětlit pomocí vzrůstu mutací v germinálních buňkách. Naopak bylo ale opět prokázáno vyšší pořadí narození a také vyšší množství starších bratrů, přičemž pro sestry rozdíl nalezen nebyl. Na základě toho bylo zjištěno, že každý starší bratr zvyšoval pravděpodobnost homosexuální orientace o 33%, přičemž při čtyřech a více starších bratrech bylo homosexuálními 71% probandů této studie. Jiný výzkum v této problematice (Blanchard *et al.* 1996) se skládal ze dvou studií. Opět byly testovány premisy, že homosexuální muži budou mít vyšší pořadí narození, což bylo v obou případech potvrzeno, a též více starších bratrů, což však bylo signifikantní pouze v první studii (ve druhé studii toto testováno nebylo z důvodu malého vzorku). Mezi závěry patří i zjištění, že očekávané vyšší množství starších bratrů se vztahuje hlavně na femininní homosexuální jedince.

Výzkum byl zaměřen i na další jevy spojené s homosexualitou, například jiná práce Blancharda a Bogaerta referovala o přítomnosti homosexuálního muže na vztahy jeho bratrů (Blanchard & Bogaert, 1997). Bylo zjištěno, že muži, kteří se nikdy neoženili, měli mnohem vyšší tendenci pocházet z rodin, ze které je homosexuální proband a měli v průměru vyšší počet starších bratrů. Pro ženy nebyly nalezeny signifikantní výsledky.

9.3 Studijní schopnosti

9.3.1 Příčiny rozdílů ve studijních schopnostech

Pořadí narození má na osobnostní kvality pětikrát až desetkrát větší vliv než na inteligenční kvocient či akademické výkony (Sulloway 1997, str. 74; Prekopová 2009, str. 20). Je důležité ale dodat, že s akademickými výkony souvisí mnohé osobnostní rysy a vhodnou metodou se dá využít i malé nadání a z malé schopnosti dítěte se díky tomu může stát mnohem větší – záleží totiž především na tréninku než na vložené energii. (Adler 1994, str. 150). I moderní výzkumy ukazují, že intelektová výkonnost člověka závisí především na motivaci a pozitivním přístupu než na jiných attributech, což může být výrazně ovlivněno výchovou, prostředím v rodině a samozřejmě vzděláváním samotným (Langmeier & Krejčířová 2006, str. 130). Langmeier a Krejčířová tamtéž také uvádí, že významné odlišnosti v motivaci jsou markantní již v kojeneckém a batolecím období ontogeneze dítěte, kdy lze těžko uvažovat nad komplexnějším působením okolního prostředí, a tato časná motivace koreluje s budoucími intelektuálními

schopnostmi a inteligencí lépe než vývojový kvocient. Podle Piageta a Inhelderové (2010, str. 141) lze dokonce až předpokládat, že motivace může být hnací silou inteligence.

Zhotovené psychologické studie ukázaly, že prvorození jedinci skutečně mají silnější motivaci k dosažení úspěchu než později narození jedinci (Adams & Phillips 1972) a obecně lze říci, že v provedených výzkumech převažují závěry prokazující vyšší studijní schopnosti prvorozených, ačkoliv se lze setkat i s takovými, které ukázaly opačný trend a také s několika, které neukázaly žádnou souvislost s pořadím narození.

Jako příčiny vyšších úspěchů prvorozených a jejich motivace bývají samozřejmě zpravidla uváděny jejich specifické podmínky zejména během dětství, z nichž o většině bylo hovořeno již v předchozích kapitolách práce. Vliv hraje samozřejmě vyšší očekávání a náročnost rodičů, přičemž jednou z prvních možností jejich uspokojení ze strany dítěte je vzdělávání. Navíc obecně každý pokrok dítěte bývá kladně ohodnocen, což zpravidla zvýší jak motivaci, tak sebevědomí dítěte (Leman 2008, str. 56). Projevuje se i následný perfekcionismus a samozřejmě lze v této souvislosti uvažovat i o osobních předpokladech, jako je například introvertní povaha, která by mohla poskytovat dostatek času ke čtení knih a studiu.

Studijní schopnosti prvorozených mohou být vyšší právě i kvůli tomu, že bývají již od raného věku stylizováni do role učitele mladšího sourozence, čímž se nejstarší dítě samo zlepšuje a procvičuje (Zajonc *et al.* 1979). Ve zmíněné studii bylo také zjištěno, že jedináčci, kteří přirozeně podobnou interakci postrádají, se v intelektuálním vývoji umisťují mezi prvorozenými a druhorozenými. Opět se tedy setkáváme s maximalizací projevů v případě přítomnosti malého množství dalších sourozenců (typicky jednoho či dvou).

Předpokladem několika dalších studií bylo, že prvorození jedinci budou mít menší kreativitu než později narození jedinci. Pro zjištění míry kreativity se zpravidla používají testy divergentního myšlení („*divergent thinking*“), jejichž cílem je nalézt co nejvíce možných způsobů řešení určitého problému (Sulloway 1997, str. 105). Sulloway dodává, že divergentní myšlení je však nejefektivněji testováno během vlastního života. Runco a Bahleda (1987) oproti tomu zjistili, že nejvyšší hodnoty divergentního myšlení dosahují jedináčci, kteří jsou následováni prvorozenými, nejmladšími jedinci a až poté prostředními dětmi – setkáváme se tedy s „přeskakováním“ pořadí narození, o kterém referuje Sulloway (1997, str. 305) a které již bylo zmíněno na konci kapitoly obecné charakteristiky posledního narozeného dítěte. Vyšší skóre v divergentním myšlení dosahovali také obecně jedinci starší a podobně i lidé s více sourozenci než jedinci z menších rodin. To se zdá být částečně v rozporu se závěry Markuse a Zajonce (1975), kteří v intelektuálních schopnostech zjistili opačný trend. Runco a Bahleda však dodávají, že Markus a Zajonc se ve své práci zaměřili na jiné kognitivní schopnosti, než je divergentní myšlení.

Stewart (1967) analyzoval jedince s ohledem na pořadí narození pomocí testu EFT – „*Embedded Figures Test*“, který zjišťuje závislost či nezávislost na poli. Tento kognitivní styl je založený na tom, jak moc je daná osoba schopna samostatně vnímat určité části celku. Tento celek, který je v praxi představován vnímáním či myšlením, se označuje jako pole. Osoby, které vykazují spíše nezávislost, jsou

schopni vnímat více analyticky, zatímco jedinci se závislostí vnímají celostně. V analýze se ukázalo, že prvorození jedinci byli signifikantně mnohem více závislí na poli než byli nejmladší sourozenci.

9.3.2 Rozdíly v intelektuálních schopnostech a IQ

Markus a Zajonc (1975) zjistili, že intelektuální schopnosti mají tendenci nabývat vyšších hodnot u prvorozených jedinců, kteří mají menší počet sourozenců. Čím více bratrů a sester prvorozený má, tím více klesá jeho výkon. Mezi závěry jejich pozdější studie (Zajonc *et al.* 1979) patří, že rozdíly v intelektuálních schopnostech mezi sourozenci jsou velmi závislé na věku. Ukázalo se, že prvorození jedinci vykazují vyšší hodnoty ve věku do tří let, avšak od tohoto období převažují spíše později narození jedinci. K dalšímu zvratu dochází v období střední puberty, kdy opět začínají vyšší intelektuální výkony poskytovat prvorození a podle autorů studie se pravděpodobně jedná o stav již permanentní.

V roce 1980 provedli Zajonc a Bargh (1980) analýzu školních dovedností vybraných skupin dětí v USA, neboť výsledky obecných testů tehdy již několik let ukazovaly jejich poměrně významný pokles. Vzhledem k demografickým údajům, ze kterých byl zároveň patrný vzrůst průměrného pořadí narození, se souvislost se změnami schopností přímo nabízela, avšak při detailnějším zpracování bylo zjištěno, že úroveň poklesu neodpovídá pouhé změně pořadí narození. Podle autorů se pravděpodobně mohlo jednat o důsledek vyššího podílu žen a také vliv jedinců z nižších společenských tříd, u nichž byly zjištěny obecně nižší výsledky ve školních dovednostech.

Alfred Adler (1994, str. 21) se domnívá, že počty vyžadují vysokou míru samostatnosti, která podle něj zpravidla chybí rozmazleným dětem. Na základě toho lze tedy předpokládat, že nižšího výkonu v matematice by mohly obecně dosahovat spíše poslední narození či jedináčci.

Jak již bylo řečeno, pořadí narození má na osobní rysy větší vliv než na inteligenční kvocient (Suloway 1997, str. 74). Suloway se odkazuje na výzkumy, jejichž výsledky osobně interpretuje tak, že typický rozdíl v IQ má hodnotu asi jednoho bodu IQ za každý vzestup pořadí narození.

Altus (1966) zastává názor, že u prvorozených, kteří škole věnují více času a energie, může nastat nárůst IQ a dalších schopností. Vyšší inteligenci prvorozených prokázal zejména ve vyjadřovacích schopnostech a porozumění slovním výrazům („*verbal aptitude*“), přičemž se jednalo o studii v rámci již výběrových, nadaných studentů. Chittenden *et al.* (1968) pak navíc prokázali, že tyto rozdíly nejsou jen ve skupině velmi chytrých jedinců, ale nacházejí se i v jiných oblastech talentů.

Výsledek studie založené na použití Ravenovy progresivní matice, které se využívají pro měření „obecné inteligence“, opět ukázala, že prvorození jedinci dosahují lepších výsledků a se vzrůstajícím pořadím narození dochází k poklesu (Belmont & Marolla 1973). V této studii bylo analyzováno bezmála 400 000 jedinců z Nizozemí a je autory považována za silný argument ve prospěch rozdílu inteligence vlivem pořadí narození.

9.3.3 Vliv na studium a vzdělávání

Na signifikantně vyšším zastoupení prvorozených ve skupinách nadaných jedinců byl založen předpoklad, že čím více výběrová škola, tím vyšší bude podíl prvorozených absolventů (Altus 1966).

Altus na základě dat z univerzit zjistil, že podíl prvorozených z rodin se dvěma dětmi byl 63 %, se třemi dětmi 50 % (přičemž 30 % představovaly prostřední děti a nejmladší děti tedy 20 %) a u rodin se čtyřmi dětmi se procentuální zastoupení se vzrůstajícím pořadím narození výrazně snižovala, takže zatímco pro prvorozené se jednalo o 50,5 %, druhorozené 25,8 %, tak pro třetí a čtvrté narozené to bylo již jen 14 % a 9,7 %.

Schachter (1963) podobným způsobem analyzoval 4 000 vysokoškolských studentů psychologie ve Spojených státech amerických a opět se ukázala dominance prvorozených jedinců. V rozporu s uvedenými studii jsou poznatky Bayera (1966), který sledoval vzorek 50 000 studentů na středních školách a následně v posledním roce na vysokých školách, ale nezjistil žádný signifikantní rozdíl související se sourozeneckými konstelacemi.

Kromě pořadí narození byl na vzdělání prokázán výrazný vliv otce i matky, a to opět ve prospěch prvorozeného (Travis & Kohli 1995). Pokud měl otec prestižnější povolání, vykazovalo vyšší úroveň zpravidla i dítě, v případě matky byl tento efekt ale mnohem silnější. Sociální třída ve zkoumaném vzorku žádný vliv neměla na rozdíl od lidské rasy, neboť běloši vykazovali vyšší dosaženou úroveň vzdělání stejně jako i muži spíše než ženy.

9.3.4 Projevy v zaměstnání a ve vědě

Silnější motivace prvorozených se nezdá projevuje i ve snaze dosáhnout úspěchu. Tomu odpovídají poznatky odborníků, že mnohem vyšší podíl prvorozených jedinců se nachází v náročných povoláních jako je věda, medicína nebo právní praxe (Leman 2008, str. 16 a str. 19). Podobně i v povoláních jako jsou ekonomové, vysocí úředníci či počítačové odborníci. Obecně se často jedná o zaměření vyžadující přesnost, vysoké soustředění, odpovědnost a sebekázeň.

Zjištění, že mezi vědci dominují prvorození a jedináčci bylo zjištěno mnoha studii. Otázkou také je, zdali mají prvorození kromě tendence k práci ve vědeckých kruzích i sklony k vyšší úspěšnosti v ní. Výzkum ukázal, že vědec, který má IQ 130 má zhruba stejnou pravděpodobnost na udělení Nobelovy ceny jako vědec s IQ 180, což ukazuje, že ve vědě je úroveň IQ jen slabě spojena s dosaženým úspěchem (Sulloway 1997, str. 357).

Sulloway (1997) se na problematiku v historickém kontextu zaměřil v mnoha analýzách. Z údajů skoro 4 000 vědců došel mimo jiné k poznatku, že věhlas byl dříve zpravidla získán velkou specializací v rámci jednoho oboru, anebo naopak extrémní generalizací jedince. Dodává však, že pouze to k zajištění nestačí a důležité jsou i další faktory (Sulloway 1997, str. 107). Celkově se ale Sulloway přiklání k tomu, že prvorození skutečně mají tendenci být akademicky úspěšnější než později narození.

Významnou roli hrál věk vědců, neboť u starších vědců je na rozdíl od mladších kolegů nižší tendence akceptovat nové myšlenky (Sulloway 1997, str. 36). Sulloway (1997, str. 171) také uvádí, že pro ženy ve vědě, které v minulých stoletích tvořily samozřejmě menšinu, byly velmi často předpokladem pro jejich práci v oboru radikální sklony.

10 Závěr

Problematika sourozeneckých konstelací je intenzivně studována již od poloviny minulého století. Celkově většina studií prokázala, že rozdíly mezi osobnostmi jedináčků, prvorozených a později narozených skutečně existují a jsou signifikantní. Ačkoliv některé hypotézy přímo potvrzeny nebyly, jiné výsledky podávají poměrně jasné stanovisko. Je však důležité se na problematiku dívat komplexně a ve studiích postihnout faktory a specifické podmínky, které by vše mohly ovlivnit, takže k projevu určitých vlastností nedochází či dojde k výměně rolí pořadí narození mezi sourozenci.

Mezi nejdůležitější faktory ovlivňující projev sourozeneckých konstelací se řadí zejména počet sourozenců a rozestup mezi nimi. Nezávisle na sobě bylo několika autory zjištěno, že nejvyšší rozdíly jsou patrné v počtu dvou sourozenců a zároveň při rozestupu tří až čtyř let. Při menším nebo naopak větším rozestupu projevy slábnou a při rozestupu více než pět až šest let může dojít k vytvoření nového sourozeneckého cyklu. Velkou roli hraje také pohlaví. Nejvýraznější projevy byly zaznamenány v případě dvou bratrů, což souvisí s pohlavně i genderovými odlišnostmi. U smíšených párů jsou rozdíly malé a oba dva jedinci mohou mít osobnost prvorozeného a rysy s tím spojené. V případě ženy se často jedná o rysy, které jsou obvykle přisuzovány mužům – například vůdcovství, dominance, sebejistota a asertivita. Některé studie rovněž ukazují možný vliv pořadí narození na projev nemocí, například schizofrenie.

Sourozenecké konstelace rovněž mohou ovlivňovat sexuální orientaci, výběr partnera a interakci s ním, a to zejména prostřednictvím vzájemného pochopení či komplementárními rysy jedince. Byly nalezeny rozdíly v intelektuálních schopnostech, které obecně prvorození jedinci vykazují spíše vyšší. Jedináčci se umístili podobně jako u některých jiných osobnostních rysů níže než v případě prvorozeného ze dvou dětí. Příčinou bývá uváděn přístup rodičů a dospělých, který vykazuje vyšší prvky dospělých, a roli také pravděpodobně hraje možnost vzdělávání mladšího sourozence.

Zajímavé je zauvažovat i nad širším kontextem v souvislosti s demografickým vývojem. Vzhledem k populačnímu vývoji ve většině evropských států, kde se rodí stále méně dětí a pokles počtu obyvatel je často zmírňován pomocí imigrace, by se měl zvyšovat podíl prvorozených jedinců a jedináčků. V případě, že platí Adlerovy teze o konzervatismu, měla by se tedy celá Evropa postupem času stávat ještě více konzervativnější a dogmatictější, než je tomu doposud (Havlíček 1999). Podobně pokud Sullowayovy výzkumy mechanismů osobnosti rebela jsou správné, měly by v oblastech světa s vysokou porodností narůstat reformní tendence a lidé se sklony k radikalismu a rebelování. Langmeier a Krejčířová (2006, str. 234) zdůrazňují, že budoucí svět bude vyžadovat toleranci, umět pružně reagovat a ještě rychleji hledat nové možnosti. V tomto případě by opět měli vzhledem k zjištěným okolnostem být zvýhodněni později narození jedinci, jejichž podíl se paradoxně v naší populaci naopak snižuje.

Nedostatkem výzkumů však může být jejich stáří, neboť mnoho z nich bylo provedeno před padesáti a více lety. Lze předpokládat, že od té doby mohlo dojít ve společnosti, stylu výchovy a v přístupu k dětem ke změnám, které mohli projev sourozeneckých konstelací výrazně ovlivnit. Velká část studií byla navíc provedena spíše v USA, popřípadě v zemích západní Evropy a z těchto důvodů by bylo vhodné studie zopakovat a provést rozsáhlejší výzkumy například i ve střední a východní Evropě.

11 Seznam použité literatury

- ADAMS, R. L. & PHILLIPS, B. N. (1972): Motivational and Achievement Differences Among Children of Various Ordinal Birth Positions. *Child Development*, 43, 155–164.
- ADLER, A. (1994): *Psychologie dětí*. Praha: Práh.
- ALTUS, W. D. (1966): Birth order and Its sequelae. *Science*, 151, 44–49.
- BAYER A. E. (1966): Birth Order and College Attendance. *Journal of Marriage and Family*, 28, 480–484.
- BELMONT, L. MAROLLA, F. A. (1973): Birth Order, Family Size and Intelligence. *Science*, 182, 1096–1101.
- BLANCHARD, R. & ZUCKER, K. J. (1994): Reanalysis of Bell, Weinberg, and Hammersmith's data on birth order, sibling sex ratio, and parental age in homosexual men. *American Journal of Psychiatry*, 151: 1375–1376.
- BLANCHARD, R. & BOGAERT A. F. (1996): Homosexuality in Men and number of older brothers. *American Journal of Psychiatry*, 153: 27–31.
- BLANCHARD, R. ZUCKER, K. J., COHEN-KETTENIS, P. T., GOOREN, L. J. G. & BAILEY, J. M. (1996) Birth order and sibling sex ratio in two samples of Dutch gender-dysphoric homosexual males. *Archives of Sexual Behavior*, 25, 489–508.
- BLANCHARD, R. & BOGAERT, A. F. (1997): Additive effects of older brother and homosexual brothers in the prediction of marriage and cohabitation. *Behavior Genetics*, 27, 45–54.
- BOONE, J. L. III (1986). Parental investment and elite family structure in preindustrial states: a case study of late medieval-early modern Portuguese genealogies. *American Anthropologist*, New Series, 88, 859–878.
- BRAGG, B. W. & ALLEN, V. L. (1970): Ordinal Position and Conformity: Role theory analysis. *Sociometry*, 4, 371–181.
- BRELAND, H. M. (1974): Birth order, Family Configuration and Verbal Achievement. *Child Development*, 45, 1011–1019.
- BRIM Jr., O. G. (1958): Family structure and sex role learning by children: A further analysis of Helen Koch's data. *Sociometry*, 21, 1–16.
- BROWN, F. W. & SMITH, G. R. (1989): Birth order of patients with DSM-III-R somatization disorder. *American Journal of Psychiatry*, 146, 1193–1196.
- DANIELS, D. (1985): Differential experiences of siblings in the same family as predictors of adolescent sibling personality differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(2), 339–346.
- DANIELS, D., DUNN, J., FURSTENBERG Jr., F. F. & PLOMIN, R. (1985): Environmental Differences within the Family and Adjustment Differences within Pairs of Adolescent Siblings. *Child Development*, 56, 764–774.
- DEMBER, W. N. (1964): Birth order and need affiliation. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 68(5), 555–557.
- FARLEY, F. H. & FARLEY, S. V. (1974): Birth order and political orientation in college women. *Psychological Reports*, 34, 1045–1046.
- FULLERTON, C. S., URSANO, R. J., WETZLER & SLUSARCICK, A. (1989): Birth order, psychological well-being, and social supports in young adults. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 177, 556–559.
- GREGORY, I. (1958): An Analysis of Familial Data on Psychiatric Patients: Parental Age, Family Size, Birth Order, and Ordinal Position. *British Journal of Preventive and Social Medicine*, 12, 42–59.
- HAVLÍČEK, J. (1999): O míse studené rýže. Pořadí narození a formování osobnosti. *Vesmír*, 78, 406.
- HAYESOVÁ, N. (2009): *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.

- HILTON, I. (1967): Differences in the behavior of mothers toward first- and later-born children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7, 282–290.
- HRDY, S. B. & JUDGE, D. S. (1993): Darwin and the puzzle of primogeniture: An essay on biases in parental investment after death. *Human Nature*, 4, 1–45.
- CHITTENDEN, E. A., FOAN, M. W., ZWEIL, D. M. & SMITH, J. R. (1968): School Achievement of First- and Second-Born Siblings. *Child Development*, 39, 1223–1228.
- ISAACSON, C. & RADISH, K. (2006): *Pořadí narození*. Bratislava: Eugenika.
- KRATOCHVÍL, S. (2009): *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál.
- LANGMEIER, J. & KREJČÍŘOVÁ, D. (2006): *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- LEMAN, K. (2008): *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- LEMAY, M. L. (1968): Birth order and college misconduct. *Journal of Individual Psychology*, 24, 167–169.
- LEWIS, B. D. (1975): Birth Order and Religiosity. *Psychological Reports*, 37, 809–810.
- LONGSTRETH, L. E., LONGSTRETH, G. V., RAMIREZ C. & FERNANDEZ, G. (1975): The Ubiquity of Big Brother. *Child Development*, 46, 767–772.
- MACDONALD, A. P. (1971a): Birth order and personality. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 36, 171–176.
- MACDONALD, A. P. (1971b): Relation of birth order to morality types and attitudes toward the poor. *Psychological Reports*, 29, 732–732.
- MALAMA, I. M., PAPAIOANNOU, D. J., KAKLAMANI, E. P., KATSOUYANNI, K. M., KOUMANTAKI, I. G. & TRICHOPOULOS, D. V. (1988): Birth order sibship size and socio-economic factors in risk of schizophrenia in Greece. *British Journal of Psychiatry*, 152, 482–486.
- MCARTHUR, C. (1956): Personalities of first and second children. *Psychiatry*, 19, 47–54.
- MICHALSKI R. L. & SHACKELFORD T. K.: Birth order and sexual strategy. *Personality and Individual Differences*, 33, 661–667.
- NISBETT, R. E. (1968): Birth order and participation in dangerous sports. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8, 351–353.
- NOVÁK, T. (2007): *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada Publishing.
- OEHLER, K. T. (2007): *Rivalita a jak s ní správně zacházet*. Praha: Beta Books.
- PALMER, R. D. (1966): Birth order and identification. *Journal of Consulting Psychology*, 30, 129–135.
- PIAGET, J. & INHELDEROVÁ, B. (2010): *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- PLOMIN, R. & DANIELS, D. (2011): Why are children in the same family so different from one another? *International Journal of Epidemiology*, 40, 563–582.
- POWELL, B. & STEELMAN, L. C. (1990): Beyond Sibship Size: Sibling Density, Sex Composition, and Educational Outcomes. *Social Forces*, 69, 181–206.
- PREKOPOVÁ, J. (2009): *Prvorozené dítě. O sourozenecké pozici*. Praha: Portál.
- PRICE, J. (1969): Personality differences within families: comparison of adult brothers and sisters. *Journal of Biosocial Science*, 1, 177–205.
- ROODIN, P. A. & VAUGHT, G. M. (1972): Birth order and conversatism. *Psychological Reports*, 31, 814.
- ROSENFELD, H. M. (1966): Relationships of ordinal position to affiliation and achievement motives: direction and generality. *Journal of Personality*, 34, 467–480.
- RUNCO, M. A. & BAHLEDA, M. D. (1987): Birth order and divergent thinking. *Journal of Genetic Psychology*, 148, 119–125.

- SALMON, C. (2003): Birth order and relationships. Family, friends, and sexual partners. *Human Nature*, 14, 73–88.
- SAMPSON, E. E. & HANCOCK, F. T. (1967): An examination of the relationship between ordinal position, personality, and conformity: An extension, replication, and partial verification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 398–407.
- SHAM, P. C., MACLEAN, C. J. & KENDLER, K. S. (1993): Risk of schizophrenia and age difference with older siblings. Evidence for a maternal viral infection hypothesis? *British Journal of Psychiatry*, 163, 627–633.
- SCHACHTER, F. F. (1982): *Sibling deidentification and split-parent identification: A family tetrad*. In *Sibling Relationships: Their Nature and Significance across the Lifespan*, ed. Lamb, M. E. & Sutton-Smith, B., Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 123–151.
- SCHACHTER, S. (1959): *The Psychology of Affiliation*. Stanford: Stanford University Press.
- SCHACHTER, S. (1963): Birth Order, Eminence and Higher Education. *American Sociological Review*, 28, 757–768.
- SCHOOLER, C. (1964): Birth order and hospitalization for schizophrenia. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 69, 574–579.
- SCHOOLER, C. (1972): Birth order effects: Not here, not now! *Psychological Bulletin*, 78, 161–175.
- STEELMAN, L. C. & POWELL, B. (1985): The Social and Academic Consequences of Birth Order: Real, Artfactual, or Both? *Journal of Marriage and Family*, 47, 117–124.
- STEWART, R. H. (1967): Birth Order and Dependency. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 6, 192–194.
- SULLOWAY, F. J. (1997): *Born to rebel: Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*. New York: Vintage Books.
- ŠULOVÁ, L. (2010): *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.
- TOMAN, W. (2005): *Familienkonstellationen. Ihr Einfluss auf den Menschen*. München: Verlag C. H. Beck.
- TRAVIS, R. & KOHLI, V. (1995): The Birth Order Factor: Ordinal Position, Social Strata, and Educational Achievement. *Journal of Social Psychology*, 135, 499–507.
- ZAJONC, R. B. & MARKUS, G. B. (1975): Birth order and intellectual development. *Psychological Review*, 82, 74–88.
- ZAJONC, R. B., MARKUS, H. & MARKUS, G. B. (1979): The birth order puzzle. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1325–1341.
- ZAJONC, R. B. & BARGH, J. A. (1980): Birth order, family size, and decline of SAT scores. *American Psychologist*, 35, 662–668.